

יד
מדר"י"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש

נשוא

סיון התשפ"ד בשל"ה
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

המשך בעניין ההבדל שבין צורת כתיבת שירת האזינו לצורת כתיבת שירת הים, ולגבי שלושת השורות הארוכות שבפרשת האזינו, ורעיון נחמד מדוע דוקא שלושת הפסוקים הללו נכתבים כך.

המשך התשובות על מכתבו של הרה"ג יהודה עדס שליט"א לגבי הדברים שנאמרו בשיעורים הקודמים בעניין כתר ארם צובא, והוכחה נוספת שהכתר שישנו כיום איננו הכתר שהיה לנגד עיני הרמב"ם.

התייחסות מרן שליט"א לשאלה בקונטרס נזר המועדים (שבועות) בעניין אכילת דגים עם חלב או גבינה או חמאה, כביכול בתורת מנהג תימן, ומאידך דברים המובאים בו בתורת 'מנהגים' כלליים ואינם אלא מנהגי מקומות מסויימים.

בירור עניין אמירת מזמורי רננו צדיקים וגו' בערב יום טוב, ברכת איש לרעהו מי פותח. ולגבי קרית שמע בלילי שבתות וי"ט, קודם צאת הכוכבים.

כל הזכויות שמורות למרן שליט"א
יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 743
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"ג בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,
וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה. אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י רבי נתנאל בן רפאל הי"ו, מארצות הברית, להצלחת נכדו הרך הנימול נתנאל נ"י, וכמו כן ע"י אבי הרך הנימול, רבי אביאל יהודה הי"ו, שיגדל לתורה לחופה ולמעשים טובים. ולרפואת היולדת מרת שרה רחל בת דוד שתחי', לבריאות איתנה ונהורא מעליא. בעבור שהתנדבו בעין יפה למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו נועם בן גדעון הי"ו לרפואת ולהצלחת מור בת אסתר שתחי' ולחזרה בתשובה אמיתית בכלל ישראל, בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

המשך בעניין ההבדל שבין צורת כתיבת שירת האזינו לצורת כתיבת שירת הים, ולגבי שלושת השורות הארוכות שבפרשת האזינו, ורעיון נחמד מדוע דוקא שלושת הפסוקים הללו נכתבים כך.

דיברנו בס"ד בשיעורים האחרונים, בעניין שירת האזינו, שהיא שירה שונה בצורתה משירת הים, כי היא נכתבת משני הצדדים, מימין ומשמאל, ואילו שירת הים נכתבת 'אריח על גבי לבינה, ולבינה ע"ג אריח', כמבואר בגמרא מסכת מגילה דף ט"ז ע"ב.

והסברנו, כי כך היתה החלוקה, כאשר הלויים היו שרים בבית המקדש. 'אין פוחתין על הדוכן משנים עשר לויים', לכל הפחות, עמדו ששה בצד זה וששה בצד השני. אלה היו אומרים את החלק הראשון שלפסוק, 'האזינו השמים ואדברה', והשניים עונים 'זת שמע הארץ אמרי פי'.

ולפי זה אמרנו, כי ישנן הרי שלוש שורות, שהן ארוכות יותר. א' זכר ימות עולם, בינו שנות דור ודור. ש'אל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך [דברים ל"ב, ז]. זהו הראשון.

ב' כנשר יעיר קנו, על גזליו ירחף. יפרש כנפיו יקחהו, ישאהו על אבך [שם שם, י"א].

למרות שאלו שתי פסקאות, פה – משום מה – שרו שתי פסקאות ביחד. אלה שמצד ימין אמרו, זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור. ואלה שמצד שמאל ענו, שאל אביך ויגדך, זקניך וגו'.

וישנו עוד פסוק, בהמשך, מחוץ תשכל חרב, ומתדרים אימה. גם בחור גם בתולה, יונק עם איש שיבה [שם שם, כ"ה]. ששם זה ג"כ מתחלק לשתיים. שתי פסקאות מצד שמאל, ואח"כ שתיים מצד ימין.

בנתיים לא ידוע לנו, למה דוקא הפסוקים האלה? תראו כיצד הדבר, רק לפי המסורת של ששים ושבע שורות [מרן שליט"א מראה זאת לציבור, בדף מצולם מתוך ספר תורה]. רואים שהחלוקה היא כך, שהשורות הללו הן יותר ארוכות מכל השאר. כל ההבדל הוא, כי פה זה מתחיל בצד ימין, זכור ימות עולם וגו', וכן כנשר וגו'. ומחוץ תשכל חרב, זה מצד שמאל.

הרי בשירת האזינו, הפסוקים הראשונים מתחילים בצד ימין, ובאמצע, מן וישמן ישורון וגו' הפסוקים מתחילים מצד שמאל. ובסוף, חוזר לצד ימין, התחלת הפסוק.

זהו 'רחמים, דין, רחמים'. מתחיל עם 'רחמים', אח"כ 'דין' – שמאל, ואח"כ חוזר להתחלה. הפסוק מחוץ תשכל חרב וגו', הוא מן הפסוקים שלדינים.

הפתיע אותי ידידנו הסופר המובהק הרב אוהד נהרי הי"ו, מעיר רחובות ת"ו, שמתתף קבוע פה בשיעורים מזה שנים רבות, וירבו כמותו בישראל. הוא אמר לי כי בדיוק כעת שהוא כותב ספר תורה, הגיע לפסוקי ואעידה בס וכו', והוא עשה את השורות קצרות. זאת הפעם הראשונה שהוא כותב כך. הדבר נעשה בטוב טעם ודעת. ב"ה הוא הראשון, ואני מקווה שאחריו יבואו עוד הרבה סופרי סת"ם. [מרן שליט"א מראה זאת לציבור]. הנה הוא גם עשה יפה את האותיות הלפופות, כגון ירחף, וכן בפסוק ויאמר אסתירה פני מהם, אפאיהם, ועוד, הפ"א לפוף.

אמרת לי שאני רוצה להביא מכך צילום בחוברת [שערי יצחק], אבל רק אחרי שהדפים יהיו מושלמים, מוגהים, ועם התגיין. שיהיה משהוא טוב, בבחינת 'כזה ראה וקדש', שילמדו רבים מכך, לראות כיצד לעשות זאת כפי שצריך. הלכה למעשה. ויישר חיליה לאורייתא.

*

המשך הערה מהקהל: כוונתי מכנשתא דבי דרי. תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. הגמ' בתחילת פ' אלו מציעות [בבא מציעא דף כ"א ע"א]. זה גרנות בלשון רבים, כעין אידרא שבלשון יחיד. עכ"פ הדבר ממש רמוז במלה, 'דר ודר', שתי שורות.

כך היה נראה לי, להוסיף נופך על מה שהוא אמר. ואם תשאל, א"כ 'דר' זה שורה אחת, זכור וגו', והשני עוד שורה. אבל הפסוק השלישי, הרי הוא לא נכתב בשורה אחת, אלא בשתי שורות. התשובה לכך, שישנו וא"ו החיבור, דר ודר, לרבות עוד שורה.

ברם, עדיין אינני רגוע בהסבר הזה, למרות שהוא נשמע מאד נחמד, כי עדיין אינו מובן למה בחרו לכך דוק את הפסוקים הללו? אם רוצים לחפש את ההבדל, ישנם פסוקים יפים וטובים, גם לפני כן. כגון, וּמְצֵאֵהוּ בְּאֶרֶץ מְדַבֵּר, וּבְתַהוֹ יִלַּל יִשְׁמַן. יִסְבְּבֵנָהוּ יְבוֹנְנָהוּ, יִצְרְנָהוּ פְּאִישׁוֹן עֵינָיו [שם שם, י]. ולגבי הפסוקים הרעים, הלא ישנם עוד פסוקים שהם קשים, כגון פִּי אִשׁ קִדְחָה בְּאִפִּי, וְתִיקַד עַד שְׂאוֹל תַּחְתִּית. וְתֹאכַל אֶרֶץ וּבְלָה, וְתִלְהַט מוֹסְדֵי הָרִים [שם שם, כ"ב]. מדוע קבעו דוק את שלושת הפסוקים הללו? נניח שיתפסו את הפסוק הראשון, אשר מדבר על כך, והוא ימשיך לרמוז על הכל. למה דוק אותם?

עדיין אני רוצה המשך לדבר, כי הפירוש דלעיל איננו מושלם. השם ברוך הוא יאיר עינינו. לכל הפחות, אנחנו מתקדמים אולי לקראת התשובה הנכונה, קצת יש לנו הבנה בזה. שמחתי כאשר הבחור היקר הנז' לעיל, בעל הרעיון, שמע בשיעור את קושייתנו, התעמק בעניין, ומילא את דבריו, ושלח אותם בכתב כאשר ביקשתי ממנו בטלפון. מפאת אריכות מכתבו, הוא יובא בפני עצמו בסוף השיעור בעמ' 27-28.

המשך התשובות על מכתבו של הרה"ג יהודה עדס שליט"א לגבי הדברים שנאמרו בשיעורים הקודמים בעניין כתר ארם צובא, והוכחה נוספת שהכתר שישנו כיום איננו הכתר שהיה לנגד עיני הרמב"ם. מה שנשאר לי, להמשיך לענות על הטענות – התשובות של ידידנו הרה"ג יהודה עדס הי"ו.

השבוע כאשר הייתי בכינוס הגדול ז'רוממתנו בירושלם עיקו"ת, לבני הישיבות התימנים, באמצעות ידידנו הרה"ג עזריאל צדוק שליט"א משגיח ישיבת דרכי משה בבית-רעילית, ניגש אלי בחור ישיבה אחד, יהודה קדים נר"ו, אחרי שדיברנו שם, ואמר לי כי הוא חשב על השאלה הזאת ששאלנו בשיעור, למה דוק הפסוקים האלה? הוא אמר שיש לו רעיון.

הרי הפסוק אומר, זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, רומז שישנם כאן שני דורות שונים בתכלית. דהיינו, תתבוננו, תשימו לב, איזה הבדל ישנו בין הדור הזה, לדור הזה. יש דור, שעם ישראל היו צדיקים, ועבדו את ה' באהבה וביראה ובלבב שלם. אז הקב"ה כל"כ אוהב אותם, 'כנשר יעיר קנו על גזליו ירחף, יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו'. והצד השני הקיצוני, הדור השני, 'מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה'. לכן דוק שלושת הפסוקים האלה, עשו כך בשביל שיהיה היכר, לקשר בין הפסוקים.

הדבר נשמע לי, רעיון מאד נחמד. ואמרת שאוסיף על כך משהו, כי המלים שנות דר ודר, הן חסרות. לא כתוב 'דור' עם וא"ו, אלא 'דר' בלי וא"ו. בדרך כלל, המלה 'דור' היא נכתבת עם וא"ו, חוץ מן הפסוק הזה, ומהפסוק לגבי עמלק, מְלַחְמָה לִי יִי בְּעַמְלֶק מְדַר דֵּר [שמות י"ז, ט"ז]. בשאר המקומות, כתוב 'דור' מלא, כמו שמובא במנחת שי.

מה באה המלה 'דר ודר' להגיד?

בלשון ארמית, 'דר' היינו שורה. כפי שמצינו בהרבה מקומות. כגון אדמקיפנא דרי. פירוש המלה קְפַנְדְרִיא, אֲדַמְקִיפְנָא אֲדְרִי, אִיעוּל בְּהָא [עין ברכות דף סב: ומגילה דף כט:]. וכן מובא למשל במסכת מגילה [דף י"ב] לגבי הפסוק ודר וסוחרת, אמר רב, דרי דרי. דהיינו, שהיו עשויים שורות שורות. וההמשך, וסוחרת, ביאורו סביב סביב. מלשון סחור סחור, כמו שפירש"י שם.

הערה מהקהל: גם גרנות.

תשובת מרן שליט"א: הגורן זה אידרא. אולי גם כן, בגלל שזה עגול. יכול להיות שזהו השורש של-מלה.

התחלנו בכך בשיעור הקודם. ונמשיך כעת, בעזרתו יתב'.

הוא הביא את תשובת המים עמוקים, של רבי אליהו בן חיים, שהיה אחד מגדולי הרבנים בתורכיה, כמדומני שהוא מהעיר קושטא, והוא היה מן המוסתערבים, זאת אומרת שהוא בן החזיק מהכתר של בן אשר, והוא כותב בזה"ל, יש בידי ספר מוגה היגהתיו על פי ספר, שהיה ביד איש חכם, אשר הגיהו מספר בן אשר שבחל"פ. הכוונה שבעיר חלב, כי יש מבטאים וגם כותבים זאת בפ"א, במקום בי"ת, כידוע מכמה ספרים. גם מהרי"ץ מביא בעץ חיים במקומות רבים, סידור חלף. הכוונה לסידור ארס צובא, שנדפס בוניציה. כנראה יסוד המלה הזאת היא רומית, אלא שהערבים לפי שאינם יכולים לבטא פ"א דגושה, החליפוה בבי"ת כדרכם.

הנה עכ"פ רואים, שהוא סומך על הספר שהיה בחאלב.

ענינו כבר על הטענה הזאת, אבל ברצוני להוסיף כעת עוד נקודה, שלא הספקתי להגיד בשיעור הקודם.

הראנ"ח – רבי אליהו בן חיים – לא כתב את השינויים, בין זה לבין זה, שנדע על איזה כתר הוא מדבר. כאשר יש את ההבדלים, ניתן להבחין. אבל הוא כותב רק דבר אחד.

והדבר מובא גם בשו"ת בית דוד [יו"ד סימן קל"ד] בזה"ל, גם הרב מוהראנ"ח ז"ל שם כתב וז"ל, אך יש בידי ספר מוגה, היגהתיו על פי ספר שהיה ביד איש חכם, אשר הגיהו מספר בן אשר, שהחליף וכתב דלא תחמוד אשת רעך פרשה סתומה.

הרי ישנו ויכוח, האם זאת פרשה סתומה, או שלא. גם המנחת שי בפרשת יתרו מביא את זאת. והראנ"ח ובעל שו"ת בית דוד אומר, ששם זאת פרשה סתומה. זהו הדבר היחידי, שהוא מעיר על מה שבכתר, והרי גם אצלינו [התימנים] הדבר הוא כך. א"כ זה לא מוכיח כלום, כי אולי היה לו את הכתר מהדורא בתרא. אין מכאן הוכחה, שזהו הכתר שהיה בחאלב.

*

בהמשך מכתבו, כותב הר"י עדס בזה"ל, ומסורת קהילתנו, שספר זה הוא כתר אר"צ, אינה רק ממה שהודיעו אב לבנו מדור לדור, אלא נמצאת היא כתובה גם בספרים מלפני חמש מאות שנה ויותר, בהזמנים שעדיין נהגו הלכה למעשה ע"פ הכתר מכח מסורת זו.

הסברנו ואמרנו, כי אין הוכחה ש'נהגו', הגם שישנם יחידים שנהגו, כי תמיד ישנם יוצאי דופן. מן היחידים, לא מביאים ראיה. ישנם ממש בודדים. אי אפשר להגיד, 'נהגו'. אין הוכחה שככה הם נהגו.

וכנראה, לפי דברינו, רבים לא סמכו על זאת, לא האמינו כי בטוח שזהו אכן הכתר הזה. ומי שאינו מסכים, הוא לא צריך לצעוק זאת בקול. מה שהם לא עשו כפי הכתר, זה מספיק. די בכך. מה שהם לא שללו את זה בקול רם, לא הביעו זאת, אין מכך ראיה, כי במציאות רואים שהם לא הלכו לפי הכתר. מספיק שהיו בשב ואל תעשה.

וכפי שאמרנו, לא רק שהם לא הלכו לפי הכתר בכתיבה, אלא גם בקריאה. אפילו בניקוד ובטעמים. למרות שהספר כתר בן אשר, הוא מאד מאד מדוייק, בכל זאת הם לא הלכו כמותו, לא בכתיבה ולא בקריאה. [אנחנו כן, כמו שמהרי"ץ מעלה בחלק הדקדוק לפי התיגאן דידן, בלי לראות את הכתר בעצמו]. איך זה?

*

כעת הוא עונה לגבי עניין הקריאה, וז"ל, הזכיר הדר"ג מרן שליט"א בדבריו ענין קריאה ע"פ הכתר, ואמר שלא קראו כפי הכתר.

והנה לענין קריאה, יש בידי עדות – ברצוני להשיב על כך – שהרב הגדול המקובל והחזן, רבי רפאל עדס-ענתבי זצוק"ל (מחבר הפיוט הידוע "עזרני אל חי", נלב"ע בסביבות שנת ה'תר"פ) היה מקפיד שלא לשנות בקריאה, מנוסח הכתר לנוסח הדפוסים. הרי לפנינו עדות על מנהג שרידי הקהילה המוסתערבית, בתקופה המאוחרת הסמוכה לדורנו ממש, שהקפידו שלא לשנות בקריאת התורה מהמנהג הקדום ע"פ הכתר. – (וגם על כתיבת ס"ת יש עדויות על כדומה לזה, אלא כיון שאין על זה מסמכים וכו' אקצר).

מנוקד ועם טעמים. החשיבו אותו, גם כי הוא קדמון. אבל לא יותר מזה.

*

בהמשך [באות ד'] הוא כותב כך, ואגב אעיר על מה שכתוב באחד השיעורים של הדר"ג שלגבי תיבת אליהן, המוסרה של ספר הכתר עצמה מוכיחה שצ"ל חסר ולא מלא, ונמצא שסותר הכתוב בספר בפועל למה שיש במוסרה של הספר.

הרי אמרנו, כי בכתר הזה של חאלב, ישנם שלושה דברים שהם שונים מן המסורת של כל עם ישראל, וגם שלנו התימנים אשר העתיקו מן הכתר שסמך עליו הרמב"ם, ומכך אנחנו מביאים הוכחה שזהו אינו הכתר האמיתי.

הראשון בפרשת שמות, 'בטרם תבוא אליהן המילדת וילדו', שהוא כתב 'אליהן מלא יו"ד, למרות שבעצם המקובל לכתוב 'אלהן' חסר. וכן הפסוק 'כי יובל היא', בפרשת בהר. ועוד פסוק אחד, 'לא תעמוד על דם רעיק', לפני כן, בפרשת קדושים.

הוא אומר על זאת כך, ובמח"כ טעות הוא, כי מוסרה כזו אינה בנמצא בכתר אר"צ, רק בכת"י לניגוד (ועוד כת"י אחרים) נמצאת מוסרה זו, ולא עלייהו סמכינן. ובכתר אר"צ אין שום מוסרה המוכיחה שצ"ל אלהן (דהמילדת) חסר. ואדרבא המוסרה גדולה ברות, משמע שצ"ל מלא, דמונה שם ה' אליהן ואינו מזכיר דחד מינייהו חסר, ובמוסרה גדולה מסתמא לא הו"ל למישתק ולהזכיר דחד מינייהו חסר הוא.

אני אומר זאת בקצרה, והעורך יביא את לשונו בשלמות, למי שירצה ללמוד זאת בעיון [הפיסקאות מובאות בשלימותם. העורך].

הרי במקרא, יש חמש 'אליהן', והוא לא מבדיל. לכאורה, הוא היה צריך לכתוב, שזה חסר. היתר הן מלאים, וזה חסר. למה הוא לא מבדיל ביניהם? (וכן אפשר להביא ראיה זו מהמוסרה קטנה של ספר הכתר בתיבת אליהן, שהעידו שם דמסר ה'. אלא שמזה אין ראיה כי במוסרה קטנה של ספר הכתר, דרכו למסור ב' או ג' וכו' בלא להעיר שמקצת מלא ומקצת חסר. אבל במוסרה גדולה מסתמא יש לו לפרש).

טוב. הוא מצא לנו עוד עד יחידי, אחד ויחיד. איפה כולם? רק אחד, עשה לפי הכתר? 'אחד היה, ופרסמו הכתוב'?

הרי בחאלב היו מדקדקים רבים, אשר אפי' כתבו ספרים בדקדוק, למשל בסוף הספר פה אליהו להר"ר משה סתיהון [לא מצאתי באוצה"ח, אלא ספר יחידי בשם פה אליהו של הרב אליהו חמווי, נדפס בארס צובא. העורך], והם כותבים מה שכותבים, מבלי להתייחס אל הכתר כלום.

יש לכם את הספר הכי מדוייק בעולם, ואינכם מתחשבים בו? הדבר מאד מוזר.

יתירה מכך. הבאנו כבר בזמנו – בהילולת מהרי"ץ – משו"ת בית נאמן. הרי אמרנו, שבכתר כתוב כמו שאנחנו קוראים, וכפי שכתב מהרי"ץ זיע"א בחלק הדקדוק, אנא י"י הושיעה נא, אנא י"י הצליחה נא. שניהם דגושים. וכך זה בכתר של חאלב. אולם בשו"ת בית נאמן, הביא לגבי החאלבים, כי מי שאומר הצליחה נא, רפי, הוא נחשב דייקן. בדיוק הפוך מן הכתר. רואים שהם סמכו על ספרים אחרים.

שאלה מהקהל: איך יכול להיות שהמוסתערבים וכו' לא העירו על כך בספריהם, שבכתר כתוב אחרת?

תשובת מרן שליט"א: מסתבר שכן היו הערות, אבל כנראה הדבר לא התקבל, לא היה אמון שהדבר כך. הרי אנחנו אומרים, שהיו שתי כתרים. איננו מכחישים, את עיקר הדבר. בודאי שהיה כתר. אבל הכתר הזה, הוא אינו 'סוף פסוק'. לא התקבל. לא לקחו אותו בחשבון. לא נתנו לו משקל כבד בכלל.

המשך השאלה מהקהל: אבל למה לא כתבו, שיש לנו כתר מדוייק וכו'.

תשובת מרן שליט"א: בטח שהם כתבו. אגיד לך, מה כן. בבית הדין בחאלב, אם היו צריכים להשביע מישהו, היו משביעים אותו על הכתר. זה היה משהוא מפחיד. האדם מפחד להישבע לשקר, כי הכתר נחשב ספר קדוש. אבל לא יותר מכך. קדוש הוא קדוש, אבל לא שהוא להלכה ולמעשה מכריע ומוסמך. הוא הכי קדוש שישנו, יותר מספר תורה, למרות שהוא כמו תנ"ך,

לכאורה הוא אומר פה דבר נכון, מסתמא הוא צודק בעצם הדבר. ומה שאמרת, שהכתר סותר בכך את עצמו, זה לפי מה שראיתי כתוב. לא בדקתי זאת בעצמי, אלא ראיתי בזמנו שכך כתוב, כמו שציינתי בשו"ת עולת יצחק ח"ב סימן קמ"ו אות ג' ד"ה ועתה. א"כ אולי מי שכתב זאת הוא לא דייק. צריך לבדוק טוב.

אולם לגופו של עניין, הדבר איננו פשוט. כי בספר משה אמת [רשמים, דף 171] הביא בזה"ל, חומש וושינגטון, אלהן, חסר אחרי הגהה.

דהיינו, הסופר כתב 'אליהן' מלא, ומישהו תיקן. מסתמא הסופר עצמו. לפי מה שאנחנו אומרים, הוא אכן תיקן נכון, אבל הוא – הר"י עדס – מחזיק, שמ"ש בכתר של חאלב, 'אליהן' מלא, זהו הנכון.

ובהמשך כתוב, ובמוסרה קטנה, ה'. ובמוסרה גדולה, אליהן ה' ותיראן המילדת, ותאמרן, ותקרבון אלי, ועשויה, ותאמר.

ומביאים שם בהערה [657], מה זה החומש הזה 'ושינגטון'?

מובא שם כי הוא [הסופר] כתב בזה"ל, [אני] יוסף בן יעקב בן אשר, מן הפסגה של מערב, כתבתי את חמשת ספרי התורה הזו, כיד אלהי הטובה עלי, בחודש מרחשון דג?? שנת דתתקב לבריאת עולם, במדינת נא אמון, והיא כתובה מוגה על הספרים המדויקים על ניקוד רבי אהרן בן משה בן אשר.

הוא אומר שהספר 'מוגה', ולפי ההגהה זה חסר. א"כ הנה הוא מעיד לנו בשם בן אשר, שזה חסר. לא כמו הכתר של חאלב. זה בדיוק ההיפך.

שאלה מהקהל: לאביו של ר' אהרן בן אשר, קראו משה?

תשובת מרן שליט"א: כך כתוב פה, רבי אהרן בן משה בן אשר. יכול להיות שקראו לאביו של רבי אהרן בן אשר, בשם משה. שמו של בעל המסרה המפורסם, אכן היה אהרן בן אשר, וי"א שלאביו קראו משה. הנני מניח, שהמדובר עליו. אולי זהו מישהו אחר. צריך עיון. [בודאי הוא הוא, שכך ידוע שכך היה שם אביו. איתמר].

בכל אופן, ישנו כאן כבר משהו מתמיה. כי רואים שאדרבה, הם הגיהו את זה.

ולא עוד, אלא שלפי מה שכתוב שם, 'אליהן ה' ותיראן המילדת, ותאמרן, ותקרבון אלי, ועשויה, ותאמר', משמע שחמשתן מלאים. ישנם כאן דברים סותרים. אבל לכאורה ישנה עכ"פ עדות, כי הדבר בהיפך. היה כתוב מלא, והוא שינה זאת לחסר. על פי הכתר, שהוא מגיה ממנו. לפי דברינו, יכול להיות כי אכן הוא הגיה, לפי הכתר האמיתי. דהיינו לפי מהדורא בתרא.

*

בהמשך הוא – הר"י עדס – מביא דבר מעניין, לגבי הפסוק 'ובל היא'. וז"ל, וכן יש לי להעיר על מה שמנה הדר"ג בשיעורו, חילוק בין ספרי התימנים (ושאר הספרים) ובין הכתר, בפסוק יובל הוא, שבכתר היה כתוב היא ביו"ד.

זאת טענה נוספת. 'יובל הוא', כתוב בוא"ו, רק שהניקוד הוא חירק. ובכתר, כתוב יו"ד.

והוא אומר על כך, וכבר הארכתני בזה במאמרי בקובץ הלשכה גליון ב', ושוב נתברר לי עוד בהוכחות ברורות יותר, דמה שהיה בזה בכתר היה כך. שהסופר, שגג וכתב היא ביו"ד, חזר המגיה (שהוא ר' אהרן בן אשר) והגיהו לוא"ו כדינו, ואח"כ אחר כמה מאות שנים שנתיישן הדיו, נמחק התיקון, והיה נראה כמו שהיה בתחילה ביו"ד.

שמעתם? היה כתוב 'היא', ובן אשר תיקן 'הוא' בוא"ו. ומה שבמציאות מסתכלים בספר ורואים שכתוב 'היא', זהו מפני שזה נמחק, במשך הזמן זה התיישן והדיו נמחק.

הוא נכנס למשעול הכרמים, בכדי לתרץ זאת. ועדיין היה רישומו של-תיקון ניכר, כמו שהעיד הרב משה יהושע קמחי. נמצא כללא דמילתא, שנראה שבכתר ג"כ היה כתוב הוא בוא"ו כשאר הספרים. וא"כ מי שרוצה לכתוב ס"ת כהכתר הלכה למעשה, אין לו לכתוב היא ביו"ד, אלא דוקא הוא בוא"ו. וכן ראיתי הלכה למעשה בס"ת ישנים, שכתבו בפועל כהכתר, וכתבו אליהן רעיד כסיה, וכתבו יובל הוא בוא"ו ולא ביו"ד.

ברם השאלה שלי, היא כדלקמן. כל התיקונים שהוא עשה, לא נמחקו, רק פה פתאום נמחק? כל הזמן היה לו דיו טוב, וכאן הדיו הזה היה לא טוב,

כעת תשמעו, דבר חדש.

מתוך הדברים שאמרנו עד כה, היגענו כבר בס"ד לעשרים וארבע הוכחות, ועכשיו זאת תהיה הוכחה נוספת, מספר עשרים וחמש.

הוא כותב [באות ה'] כך, ולגבי מה שנמצא לכאורה סתירות בין ספר הכתר, לבין מש"כ הרמב"ם בשם בן אשר.

הנה מניין הסתירות שנמצאו בין ספר הכתר לבין הרמב"ם, הם בחמשה מקומות. על מקצת החמשה העידו כמה וכמה עדים, ועל מקצתם העידו רק מועטים, וזה מניין הסתירות שנמצאו בין ספר הכתר לבין הרמב"ם.

א' ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן. ברמב"ם אין פרשה, ובס"ת אחד שנעתק ע"פ הכתר בדקדוק גדול מצאנו שיש שם פרשה פתוחה. ב' פסל לך. ברמב"ם פתוחה, והרבה עדים העידו שבכתר היתה סתומה. אמרנו כי ב'יריעות עזים' ישנה פרשה בכתר, שאין בשום ספר אחר, עכ"פ הידוע לנו. ו'פסל לך', ברמב"ם פתוחה.

ג' וידבר דכל חלב והמקריב. בהרמב"ם רק אחד מהם הוא פרשה פתוחה (ונחלקו הספרדים והתימנים בביאור דבריו) ובכתר העידו הרבה עדים שהיו שתיהן פתוחות.

עכשיו תאזינו לחידוש.

ד' וביום השבת, ובראשי חדשיכם (פר' פינחס) ברמב"ם שתיהן פתוחות, ויש מקורות שבכתר היה אחד מהם סתומה (ואינו מבורר כ"כ אם הסתירה הוא אצל וביום השבת, או אצל ובראשי חדשיכם).

ה' ארור שכב עם אשת אביו. ברמב"ם אין שם פרשה, ויש שהעידו בשם הכתר שיש שם ריוח פרשה.

אם כן, יפה מאד. גילינו פה עוד סתירה חמורה, בין הרמב"ם לבין הכתר. הרמב"ם כותב שהן פתוחות, ובכתר היא סתומה. התוצאה היא, שזה אינו הכתר שהיה לנגד עיני הרמב"ם. וכי הרמב"ם כותב בשם הכתר, הפוך ממה שכתוב בו? בודאי שלא.

אבל, הוא בכל זאת רוצה ליישב את כל הסתירות הללו, להגיד לגבי מה שמתווכחים מה

ולכן נמחק במשך הזמן? אדרבה, אם זה נמחק, הדבר סימן שזה נעשה ע"י אדם אחר. לא כמו שהוא אומר, כי ר' אהרן בן אשר תיקן זאת, וזה נמחק במשך הזמן.

סיפר לי הרב משה נגר הי"ו – הוא התלווה אלי במוצאי תשעה באב, בשנת התשס"ד, ואמר לי – לגבי הספר אַלְבֶּס, שזהו ספר מקודש בעיר ראש העין ת"ו, לא ניכנס לויכוחים מסביב זה, האם כן או לא, אבל ידוע עכ"פ שישנו ספר 'אלבס' שהוא ספר מקודש. והוא מצאצאי הבעלים של-ספר. ראו שאות אחת התקלקלה בספר, והוא – סופר סת"ם – תיקן אותה.

הוא סיפר לי, דבר פלא עצום. לאחר כמה ימים הוא בא לבדוק, וראה שהתיקון נהיה לבן. הדיו השחור, נהפך ללבן. הוא קרא לאנשים, ושאל מה קרה? פעמים רבות אני מתקן ספרי תורה, ואף פעם לא קרה לי דבר כזה. ענו לו, מה? אינך יודע? הספר 'אלבס', אסור לגשת אליו בלי טבילה. הוא אמר, טוב, אם הדבר כך, ירד וטבל עלה ונסתפג', ולקח מישהו איתו, שיראה כי הוא מתקן את הס"ת. שיהיו לו עדים, שלא יחשבו שהוא הוזה. אמר למישהו, בוא איתי ותראה איך שאני מתקן, ונראה מה יהיה אח"כ.

לקח אותו, והראה לו את אותה האות. הנה תראה, הדיו שעשיתי נהיה צבע לבן, וכעת אני מתקן שוב. הוא תיקן את זה בקדושה ובטהרה, ומאז התיקון מחזיק.

אם כן, כנראה אותו הדבר אירע לגבי נד"ד. הספר הראשון היה קדוש, וכנראה שאת הוא"ו הזאת – יובל 'היא' – תיקן מישהו בלי קדושה. אבל לא בן אשר. מה שבן אשר תיקן, הוא תיקן בסדר. בקדושה. וזה נשאר עד היום. אם דוקא התיקון הזה נמחק, הדבר אומר דרשני. אולי זאת הסיבה.

חויז מזה, אינני חושב כי מה שהוא כתב יובל היא, ביו"ד, שזאת טעות. הוא כותב כי 'הסופר טעה'. אולם לדידי לא בטוח שזאת ממש טעות, כיון שישנה גירסא כזאת, כמובא בתנ"ך גינצבורג [בדף 184], שישנם ספרים שכתוב יובל היא. ישנה דעה כזאת.

*

כתוב בכתר ומה לא, יש לו תשובה על כך, שהיה ריוח קטן, ולכן כעת הם מתווכחים האם זאת 'פרשה' או לא 'פרשה'.

הדבר הזה, נשמע לי מאד מוזר. וזה גם הכל 'השערות', ודברים התלויים בשערה. כי הוא כותב בזה"ל, אמנם בכל אלו הסתירות, אין ראייה לפקפק בייחוס ספר הכתר. משום דיש לומר שבכל אלו המקומות, היה מקום להסתפק בהבנת הפרשיות הנמצאות שם.

כמו שאנו רואים אצל ארור שכב, דמצינו כמה עדים שהעידו שבכתר ארם צובא יש שם פרשה שתומה, ולאידך גיסא עדים אחרים העידו שבכתר ארם צובא עצמו אין שם פרשה שתומה. ואין ספק שכולם העידו על אותו הכתר, ואיך נפל המחלוקת בזה. רק נראה שהיה שם ריוח קטן, שזה גרם להסתפק, אם כוונתו לומר שזה הריוח הקטן הוא פרשה, או שכוונתו שאינה פרשה (כלומר, שהניח ריוח קטן להורות שיש כאן ספק אם צ"ל פרשה או לא, כמו שיש ספרים מזרחיים קדומים שהניחו ריוח קטן במקום ספק. ואם כוונתו לומר שיש ספק, מסתמא הכרעת הספק צ"ל שאין פרשה, שהרי בספר הכתר אנו רואים שדרכו במקום שיש מחלוקת אם יש פרשה או לא, ממעט בפרשיות, וכן עושה שתומה אם המחלוקת הוא בסתומה או פתוחה, אלמא ס"ל דבספיקא יש למעט בריוח. וא"כ כשהוא עצמו סימן שיש ספק, ודאי כוונתו שבפועל יש להכריע שלא לעשות ריוח). ונמצא שאין כאן הנידון אם זה הוא ספר בן אשר של הרמב"ם או לא, אלא גם מי שהיה הספר לפניו, עדיין היה מקום להסתפק אם המכוון כאן הוא לריוח פרשה או לא.

ועד"ז יש לנו עדות לגבי ובראשי חדשיכם (שהוא א' המקומות המסופקים כנז"ל), ומצאנו בספר מזרחי קדום, שדקדק בצורות פרשיותיו לעשותם כהכתר, ועשה שם צורה מחודשת, ריוח שיטה שלימה, ועוד ריוח קטן בימין השיטה.

אם כבר יש לך ריוח שלם, מדוע אינך מתחיל מהתחלת השורה?

ונראה שהעתיק צורה זו מהכתר, ועל זה נחלקו אם כוונת צורה זו הוא לומר שבס"ת צ"ל פתוחה, או שכוונת צורה זו הוא לומר שבס"ת צ"ל סתומה. והרמב"ם ס"ל שהכוונה שבס"ת יעשה פתוחה, ואחרים ס"ל שהכוונה שבס"ת יעשה סתומה.

וכן גם במקומות שאין לנו עדות מה אירע שם, י"ל שהיה שם דברים שגרמו להסתפק מה הוא המכוון. וזה גרם המחלוקת, שהרמב"ם כתב הפרשה כך, ואחרים העידו שהפרשה כך.

[וכן בחלקי הכתר שיש בידינו בשלימות (כפי ערך) בנביאים וחיצי כתובים, עינינו הרואות שיש מקומות שיש להסתפק בהם. ועד"מ ר' מרדכי ברויאר בתנ"ך שלו, הדפיס הפרשיות לפי הכתר. ולפי ענ"ד יש לכה"פ ג' מקומות שבודאי צריך לכתוב הפרשה באופן אחר. מפני שיש מקום להסתפק מה היא כוונת הכתר, ורמ"ב הכריע כפי שהכריע, ולענ"ד מסתבר להכריע באופן אחר. וכל זה אף שרמ"ב ואני הקטן ראינו את אותו הספר, עכ"ז יש ספק מה היא הכוונה שם].

זהו חידוש נוסף. כאשר היו להם ספיקות, הם עשו ריוח קטן. שלא תדע, האם זאת פרשה, או שאינה פרשה... ככה הוא כותב.

גם אם נניח כדבריו, קשה למה השאירו שורה ריקה שלימה, שפירושה פתוחה. תעשה ריוח קטן, וזהו. מאד מוזר.

*

יותר מכך, הוא עצמו קצת הרגיש בדוחק הדברים, וכתב בזה"ל, אמנם לגבי המחלוקת בראש שיטת גם, אם גם היינו גם בחור או גם בתולה, שבזה יש בידינו ספר הכתר ואין אנו רואים שיש מקום להסתפק אם גם בחור או גם בתולה, אלא ברור הדבר דכתוב גם בתולה, וא"כ רבינו הרמב"ם שכתב תיבת גם סתמא, ומשמע דכוונתו על גם הראשון שהוא גם בחור, וכן מנהג ספרי תימן, נימא דמזה ראייה שאין זה הספר שהיה ביד הרמב"ם.

כאן אין ספיקות. הוא רואה בעיניו כי 'גם בחור' כתוב בסוף השורה, ו'גם בתולה' בהתחלת

כל מיני דברים, אשר קשה לקבל אותם. שנודמן לסופר ככה, ולכן הוא עשה ככה.

ועוד דבר. תשמעו לאיזה דחקים עצומים נכנסים, כאשר רוצים לתרץ בכל מחיר. לא להשאיר שום קושיא בלי תירוץ, אפילו תירוץ הכי רחוק שבעולם. גם אפשר שבספר הכתר, היתה בתחילה נקודה מסומנת מעל תיבות גם בחור, להורות כי צריך לתקנם ולכתבם בשיטה שאחריה, כדרך שהיו רגילים לסמן נקודה לסימן שצריך לתקן. ובהמשך הזמן פרחתה נקודה זו והיום אינה ניכרת.

הנקודה היה היתה פעם, והיא פרחתה.

תירוצים כאלה, הם דברים הפורחים באויר, ואין להם על מה שיסמוכו.

ובודאי לא אלימי קושיות אלו, לדחות מכוחם מסורת קהילה קדושה שנהגו על פיה הלכה למעשה בכתובת ס"ת. ואם באנו לדחות מנהגים ומסורות מכח קושיות שאינן מוכרחות ויש לתרצם, אין לדבר סוף.

*

לאחר מכן [באות ו'] הוא מביא כך, ואגב יש להעיר, כי הסתירות בפרשיות בין הכתר ובין הרמב"ם, אינן דבר חדש שנתעורר בדורנו, אלא כבר העירו על זה לפני מאות בשנים, סמוך ונראה לזמנו של הרמב"ם. כמו שנמצא בכת"י מזרחי של הרמב"ם, רוסיה 207 (יש שני כת"י בסימן זה, אחד מזרחי ואחד ספרדי, והאמור הוא בהכת"י המזרחי), שנכתב סביבות שנת ק', ושם כתוב על דברי הרמב"ם שיש רק פרשה אחת בוידבר דכל חלב והמקריב, כתוב שם בזה"ל: בספר שהעתיק ממנו יש ב' פרשיות, וּשְׁכָחוּ. עכ"ל (וכן בארורים כתב בכת"י זה, שבספר שהעתיק ממנו יש פרשה בארור שכב עם אשת אביו. ועל שאר החילוקים, לא העיר בכת"י זה). מיהו מישהו זה שכתב הערה כזאת, בגליון על הרמב"ם? אני מניח כי זהו אינו אלא 'חבר' של הר"ר יוסף אשכנזי... הוא חושב, שהרמב"ם ח"ו שכתב. אבל לפי דברינו, חלילה. אין כאן שום שכחה. אין שכחה לפני כסא כבודו. פשוט זהו כתר אחר, והם התבלבלו והחליפו בין הספרים.

השורה, ומהרמב"ם הרי מובן כי 'גם בחור' זה בהתחלת השורה.

אין ראיה זו מוכרחת, די"ל דאף שראה הרמב"ם ספר הכתר כמו שהוא לפנינו, עכ"ז אפשר דפליג על בן אשר בזה, וס"ל דצריך להיות דווקא גם בחור, מפני שכך הוא חילוק הענין, דכל השיטות בשירת האזינו כל שיטה היא ענין אחד, כאשר יראה המעיין. וא"כ פשיטא דיותר ראוי לכתוב החילוק כך, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה, ולא לכתוב כך, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור, גם בתולה יונק עם איש שיבה.

ואף שלענין צורת הפרשיות פתוחות וסתומות, סמך הרמב"ם בהחלט על בן אשר, שאני ענין הפרשיות פתוחות וסתומות שהוא לעיכובא לפסק הרמב"ם, משא"כ חילוק השירה ודאי אינו מעכב לענין דיעבד, וע"כ סובר הרמב"ם לכתוב גם בחור בהדי גם בתולה.

נראה לי, כי זאת כבר גוזמא גדולה. להגיד שזהו השיקול של הרמב"ם? הרמב"ם סומך על בן אשר, ופתאום פה הוא חולק על בן אשר?

[יש להשיב יותר מזה, שהדבר לא יתכן, שכך דברים אלה אינם תלויים בסברא, שהרי יש מקומות שמצד הסברא לא היה צריך להיות כך ואין אנו יודעים מדוע נעשה כך. ואם כן גם אדם גדול כהרמב"ם, אינו יכול להכריע מסברא כספרים דפליגי על בן אשר, אחר שכתב בפרק ח' מספר תורה הלכה ד' שספרו היה בירושלם מכמה שנים להגיה ממנו הספרים, ועליו היו הכל סומכים. איתמר].

גם אפשר דסובר הרמב"ם, שגם בן אשר עצמו עיקר דעתו לכתוב גם בחור בראש השיטה שאח"כ, אלא שנודמן לסופר לפי כתיבתו שאם היה כותב גם בחור בסוף השיטה היתה השיטה קצרה, וע"כ כתב גם בחור בסוף שיטה זו וסמך על המבין שלכתחילה אין לכתוב כך אלא גם בחור בראש שיטה שאח"כ. ובן אשר לא חש לתקן זה, כיון שהדבר מובן מאליו. וגם אין שום חשש עיכוב לענין דינא לכתוב גם בחור כאן או כאן, ע"כ לא חש לתקן.

ונחלקו בדבר. וא"כ מה מקום יש להקשות מזה. דילמא הרמב"ם סבר כאותם שאמרו שהכוונה לאין פרשה. ואדרבא מטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים, שגם באותם מקומות שכל העדים נשתוו בעדותם, היה איזה דבר שגרם להרמב"ם לסבור שאין ראוי להיות כאן פרשה.

טוב, אי אפשר לענות בפרוטרוט על כל דבר ודבר, לטחון קמחא טחינא'.

*

ובהמשך [באות ח'] הוא כותב, ושמעתי שמרן שליט"א בשיעורו הביא בשמי התירוץ שהיו רווחים קטנים וזה גרם הספיקות בדעת הכתר, ואמר על זה שהוא דוחק גדול.

ולא ידעתי למה הוא דוחק גדול, והא אנו רואים נגד עינינו שיש סתירות בעדויות, הללו אומרים יש ריוח והללו אומרים אין ריוח, ובהכרח צ"ל כנ"ל שהיה ריוח קטן.

ואולי הסיבה שסובר מרן שליט"א שהוא דוחק גדול, מפני שאם באמת היה ריוח קטן, היה לו להרמב"ם לחשבה פרשה, ולמה חשבה לאין פרשה.

אמנם ראוי לבאר כאן משמעותו של "ריוח קטן". – הנה מתוך עיון בספר מזרחי קדום אחר (כת"י גאורגיה 3) מתברר שריוח קטן, היו רגילים להניח במקום שיש ספק ואין הדבר ברור, לכך הניחו ריוח קטן מספק, והבוחר יבחר. ולכן רואים שדווקא במקומות שיש מחלוקת גדולה וכו', מניח בכת"י גאורגיה 3 ריוח קטן.

והנה, לפ"ז יתברר לנו צדקת דרכו של רבינו הרמב"ם, שבחר שלא למנות פרשה במקום שהיה בכתר ריוח קטן. כי כיון שבן אשר הניח הדבר בספק, א"כ צריך לדקדק עכ"פ מה עשה בן אשר עצמו בס"ת שלו. דבשלמא בכתר, היה יכול להניח סימן שהוא ספק, אבל בס"ת שלו היה מוכרח לעשות משהו, ומה עשה בן אשר?

וזה אין אנו יודעים. רק אפשר קצת להבין, דכיון דחזינן ע"ד כלל, שבמקומות שנחלקו הקדמונים אם יש פרשה או לא, דרכו של בן אשר בדרך כלל לעשות בלי פרשה, דהיינו דס"ל שבמקום ספק טוב למעט בפרשיות. א"כ כשהוא עצמו

הרי שכבר נודעה הסתירה אז, כמאה וחמשים שנה לאחר הרמב"ם, ולא עלתה על דעתם לומר שיש שני ספרים, והיה לרמב"ם ספר אחר, אלא תלו הדבר בשכחה. – והאמת דיש לומר שאין זה שכחה אלא מחלוקת בפירוש הדברים, אבל עכ"פ חזינן שהיה ברור להם שזה הוא הספר המדובר ואין בלתי.

ובהמשך הוא כותב, גם ר' יוסף אשכנזי שמכח ספר הכתר הקשה על דברי הרמב"ם, לא עלתה בדעתו שיש לפקפק בייחוס הספר.

כבר ענינו בס"ד, על כל הדברים האלה.

גם מצינו בס"ת ותיקוני סופרים עתיקים מק"ק חלב ומשאר המזרח, שנהגו הלכה למעשה לעשות שתי פרשיות בכל חלב, וזה מפני שתפסו שבספר בן אשר דעתו לעשות שני פרשיות, ונחלקו על הרמב"ם בפירוש הבנת הדברים בספר הכתר. ועכ"פ לא עלתה על דעתם לומר דעוד ספר אחר היה להרמב"ם שהוא מהדורא בתרא של בן אשר, ושם היו הפרשיות כדברי הרמב"ם.

האמת היא, שבמשך הזמן, זה מקרוב, נתברר לי כי היו עוד תלמידי חכמים, אשר דיברו על כך, שנראה להם שהיה להרמב"ם כתר אחר, כפי דרכנו. כגון הרב צוקר, משיבת פוניבז, שהוא ג"כ פקפק על זאת, הביא ראיות לכך. בלנ"ד בהמשך עוד נדבר על כך.

אבל, מה שאף אחד לפני כן לא חשב ככה, הדבר אינו אומר כלום. צריכים לקבל את האמת, ממי שאמרו.

*

הוא ממשיך וכותב [באות ז'] בזה"ל, ותמהתי מאד על מה שמרן שליט"א חושב בכלל הקושיות המוכיחות שאין זה הספר שהעתיק ממנו הרמב"ם, את העדויות על ארורים ועשית יריעות עזים. ותמוה, שהרי לגבי עדויות אלו, יש סתירות בעדויות. דיש אומרים ראינו ספר הכתר והנוסח כך, ויש אומרים ראינו והנוסח להיפך. וכאן ודאי לא שייך לומר דשני ספרים היו, אלא כולו אחד ספר קא מסהדי. ובהכרח צריך לומר שהיה אפשר לפרש הצורה הכתובה בספר, שהכוונה לפרשה או שהכוונה לאין פרשה,

ויתכן שהיו שם כתיבות בדיו בתוך ריוחי הפרשיות (כמו שבחלקי הכתר שיש לפנינו בנו"ך כהיום, יש ג' מקומות שיש כתוב בדיו בתוך ריוח הפרשה, ובאחד מהם בא אח"כ מישהו והשתדל למחקו ועדיין ניכר הרושם), ורבינו הרמב"ם סמך ידו שאלו הכתיבות הם מעשה ידי ר' אהרן בן אשר, ולכן עשה כן הפרשיות. ובדורות מאוחרים יותר, מחמת יושן הדיו, פרחו הכתיבות ההם, ונשאר כמו שהיה בתחילה.

וכמו שאירע אצל יובל הוא, שיש מעידים שבכתר היה כתוב יובל היא, ובס"ת ותיקונים שנכתבו ע"פ הכתר הנוסח יובל הוא. ונתברר פתרון הדבר מתוך עדות הרב משה יהושע קמחי, שכתב שבכתר כתוב יובל היא "ונראה כי נתקן אחר כך" עכ"ל. וביאור הדברים, שהסופר שגג וכתב היא ביו"ד, וחזר ר' אהרן בן אשר ותיקנו לוא"ו כדת. אמנם בהמשך השנים פרחו הדיו של"ת יקון, ואז נראה רק הכתיבה הראשונה, יובל היא, אבל קצת רושם של דיו התיקון נשאר, וזהו שכתב הרב קמחי "ונראה כי נתקן אחר כך". והס"ת והתיקונים שנכתבו ע"פ הכתר, נכתבו עוד מקודם שנמחק התיקון. חוץ מההעתק שהיה ביד ר' ישי עמאדי, שבו היה כתוב אלהן חסר יו"ד רעך חסר יו"ד והיה כתוב יובל היא ביו"ד, וכנראה מה שקרה, שההעתק הועתק מתוך ספר הכתר, והוגה ע"י מגיה מתחכם שסבר שנוסחאות אליהן רעך הם טעות. אבל נוסח יובל היא ביו"ד היה בגדר נוסח חדש ממש שרק לאחרונה פרח הדיו מהכתר, ולא ידעו עדיין על מציאות נוסח זה בכתר שיוצרכו לומר שברוב הספרים הנוסח הוא יובל הוא בוא"ו, ולכן דוקא זה לא תוקן, ורק אליהן ורעך תוקנו.

וכן יתכן לומר לגבי וידבר דכל חלב והמקריב, ולגבי פסל לך, שאפשר שבמקומות אלו היה תיקון בדיו, ובמשך השנים פרח הדיו של התיקון, או שמחק מגיה אחד בכוונה שסבר שטעות הם תיקונים אלו. (וס"ת בריטיש מוזיאום א.ר. 1462 שהוא קדום, וגם בו יש שתי פרשיות בכל חלב והמקריב, ויש סתומה בפסל לך, יש

מסמן ספק, ודאי כוונתו דמספק אין לעשות פרשה, אלא שמ"מ הניח בספרו סימן ספק שאם יתברר לך בראיות גדולות לעשות פרשה, תדע שגם הוא לא החליט הדבר לעשות פרשה.

ולפי"ז כמובן שאדרבא הסברא הפשוטה הוא כסברת רבינו הרמב"ם שלא מנה פרשיות במקומות שבהם היו בכתר כפי הנראה רווחים קטנים. ולא כמו שסברו איזה מתחכמים בעיניהם להטיל דופי ברבינו הרמב"ם ולומר שנשמט ממנו להרגיש שיש ריוח קטן, ואדרבא מהם נשמט לידע ולהבין משמעותו של ריוח קטן, שלא בא אלא לסמן ספק, וכנ"ל.

שמעתם? ישנם בכתר רווחים קטנים, ובן אשר הניח בספק. אם יש ספק, לא עושים. ממשיכים.

[לא בן אשר הניח ריוח, אלא הסופר. ועוד יש להעיר, הרי בן אשר עבר בשתיקה על כל המקומות שהניח הסופר ריוח קטן, ולא הגיה אפילו פעם אחת. ורחוק לומר שבכולם גם בן אשר נסתפק, ולא היתה לו הכרעה אפילו באחד מהם. איתמר].

ומתוך חוסר ידיעה במנהגי הסופרים המזרחיים הקדומים, באו להטיל דופי ברבינו הרמב"ם, שמלבד גדלותו וקדושתו, גם היה קרוב בזמן לסופרים המזרחיים הקדומים, וכמובן שהיה בקי במנהגיהם יותר מאותם מטילי דופי.

כל הדברים הללו, נשמעים לי מאד מוזרים. תמיהה גדולה. שבן אשר היה מסופק? ושהם היו מסופקים? ועשו סימנים, אולי יתברר לכם במשך הזמן?

אינני יודע, זה נראה לי בבחינת 'עֲיָלִי פִּילָא בקופא דמחטא'. 'דחיק, ואתי מרחיק'. שהם לא הבינו, מהו הריוח הקטן? להגיד כי ריוח קטן, פירושו שהם מסופקים, כי הם לא ידעו בעצמם? נשמע לי, דברים בלי שום יסוד ושורש.

ובהמשך [באות ט'] הוא כותב, ומטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים, דגם אצל פסל לך וידבר דכל חלב והמקריב, שבאלו כמעט כל העדים נשתוו להעיד שהיו סתירות, ואין שום עד הגון המעיד שהיה כהרמב"ם, בודאי גם שם היתה איזה סיבה להסתפק בדעת הכתר.

לומר שלפניו עוד עמד הנוסח עם התיקונים בדיו, אלא שסבר שאין התיקונים מעשה ידי בן אשר אלא מעשה ידי מגיה מאוחר, ולא סמך על זה. והרמב"ם כן סמך על תיקונים אלו).

וכן לגבי גם בחור בשירת האזינו, שבזה ספר הכתר לפנינו כהיום, ואנו רואים שבספר הכתר גם בחור הוא בסוף שיטה אצל ומחדדים אימה, וברמב"ם ובספרי תימן, גם בחור הוא בראש שיטה הבאה. ואין אנו רואים לפנינו שום תיקון בספר הכתר. אבל עדיין אפשר שבספר הכתר היה סימון בנקודה קטנה של דיו (כדרך שרגילים לסמן שיש הגהה הצריכה תיקון, בנקודה אחת של דיו כעין חול"ם, או בשתי נקודות כעין זקף קטן) למעלה מן גם בחור, להורות כי שייך לשיטה שלאחריו, ופרחה נקודה זעירא זו ברבות השנים.

הוא חוזר שוב, אל העניין של 'יובל היא'. אבל כפי שאמרתי להם, בתנ"ך גינצבורג כתוב, 'ספרים אחרים, היא כתיב וקרי'. ישנה שיטה כזאת. א"כ לא פלא שהוא כתב כך.

ונוח לנו יותר לומר שהיו תיקונים בדיו בספר הכתר שנמחקו במשך השנים, מלומר כי שקר נחלו והנחילו אבותינו ח"ו. ונכדי הרמב"ם מסרו להם ספר, ואמרו להם כי זה הוא הספר שסמך עליו הרמב"ם, ובאמת שגגו נכדי הרמב"ם ושגגו אבותינו גדולי הקהילה שהאמינו לדבריהם. ומי ישמע לדבר הזה.

ח"ו איננו אומרים, שנכדי הרמב"ם שגגו. הרי צאצאי הרמב"ם עברו ממצרים לחאלב, והביאו איתם את כל הספרים של הרמב"ם, את כתבי היד שלו, וגם את הכתר העבירו, כך הרדב"ז בתשובותיו כותב, אבל הם מסרו את הכתר האמיתי, גם לפי מה שאמרנו. כפי שהבאנו בשם מהר"ס עדני, היה בארם צובא את הכתר האמיתי, אבל כנראה היו שם כמה כתרים, ובמשך הזמן נתחלף להם, הם התבלבלו, אחד מהם נעלם או מישהו העלים אותו משוסדמה. הם לא שגגו, אלא עשו כפי האמת, רק בדורות שאח"כ נהיה בלבול.

[כנראה היה הכתר באחריותם של נכדי הרמב"ם ובהשגחתם, מפני שהיו נגידי הקהילה. וכך היה התנאי, שיקחוהו עמהם לכל מקום שילכו. איתמר].

*

בהמשך [באות י'] הוא כותב כך, ולגבי מה שטען הדר"ג, שספרי תימן העתיקו מס"ת הרמב"ם כפי עדות מהרי"ץ בשם רבי יחיא בשירי, ושאר עדויות, והרמב"ם העתיק מבן אשר, וא"כ כיון שיש שינויים בחסירות ויתירות בין הכתר ובין ספרי תימן, מוכח שאין זה אותו הספר.

נראה לי, כי מה שהוא הכניס פה את מה"ר יחיא בשירי, זה לא קשור. מהרי"ץ לא כתב את העניין הזה – שהעתיקו מהספר של הרמב"ם – בשם מהר"י בשירי. מהרי"ץ מזכיר בשו"ת פעולת צדיק [ח"א סימן כ"ד] את מהר"י בשירי, לגבי כל חלב, בהמשך הדברים. בשלהי תשובתו. שהוא ורבי אהרן עראקי, בספרים שלהם הם לא שינו זאת, למרות שישנם דברים שהם כן שינו. מהרי"ץ מתכוון, שאפי' מהר"י בשירי, ואפילו מהר"א עראקי, ש'כל סתום לא עממוס' – כך הוא כותב בתשובה – בכל זאת כאן הם השאירו פרשה ב'כל חלב', ובהמקריב' לא עשו פרשה. על זאת הוא הביא אותו. אבל לא לגבי העדות, שהעתיקו קדמונינו מהס"ת של הרמב"ם, שכתב לפני כן.

אבל ישנם לדברי מהר"י בשירי במקום אחר, לגבי המלה 'יירשו', שם מהרי"ץ הביאו בחלק הדקדוק, בפרשת עקב, 'בספר תורה של רבינו'. כמו שהרחבנו ע"ז בס"ד באחד השיעורים הקודמים. זה יכול להיות. אולי לכך הוא מתכוון, ואז הדבר בסדר. וכיון שכבר נתברר שעניין זה נודע להם מתשובת רבי יהושע הנגיד, אם כן לא מדובר כאן בהעתקה הראשונה מספרו של רמב"ם.

הנה כל הוכחת הדר"ג הוא רק אי נימא דמסורת קהילתנו לא אלימא, מפני שס"ל שלא נהגו כמותה בס"ת, וממילא יפה כח מסורת תימן שנהגו כמותה הלכה למעשה ממסורת אר"צ שלא נהגו כמותה. אבל למה שנתבאר דבקהילתנו נהגו הלכה למעשה כספר הכתר.

שערי יצחק – השיעור השבועי

והנה לפי זה נוכל לומר דרבינו הרמב"ם ז"ל עצמו סמך על ספר הכתר גם בחסירות ויתירות אף במקומות שרוב הספרים כנגדו, דהיינו אליהן רעיך וכסיה, ועשה רבינו ז"ל הלכה למעשה כמו שעשו ספרים אחרים כהכתר. אבל אח"כ בהמשך הזמן עמד גדול אחד וסבר דאין נכון להכריע כנגד רוב הספרים, ושלח יד בספרו של רבינו ז"ל להגיהו שיהא כנוסח רוב הספרים, והגיה לנוסח אלהן רעך כסיה, והיה סבור שבדין הוא עושה, שהתורה אמרה אחרי רבים להטות. (וכן לגבי ה' לה' תגמלו זאת ופוטוי פרע, אפשר שסבר אותו המגיה שהעיקר והרוב ספרים, הוא לכתוב הלה' תיבה אחת, פוטיפרע תיבה אחת. גם אפשר שסבר שמשפט הלשון מוכיח, דלא שייך לומר ה' והיא תיבה לעצמה אלא ודאי צ"ל הלה', וכן פוטיפרע הוא כמו פוטיפר ובודאי צ"ל תיבה אחת, לדעתו. ולכך סבר דמקבלין דברי הספרים שאומרים כפי הסברא, ודוחין דברי הספרים המנגדים לסברא, ושלח יד להגיה בספרו של רבינו).

תשמעו עוד הפעם, כל מיני דמיונות והשערות. הרמב"ם כתב, כמו הכתר של חאלב. ומה שזה נגד רוב הספרים, הרמב"ם סובר שאולינן כבן אשר, למרות שישנו רוב כנגדו, הדבר איננו קובע כלל. אבל מישוהו, גדול אחר, אחרי שהרמב"ם נפטר, אינני יודע לאחר כמה זמן, הוא תיקן את הספר של הרמב"ם, כי אחרי רבים להטות.

[כנראה כוונתו שאותו חכם תיקן על פי הכתר של בן אשר, ואם כן תיקן ועשה פרשה גם בהמקריב, לפי ההנחה שהכתר הידוע הוא הכתר שהעתיק ממנו הרמב"ם. וממילא לא יתכן שהתימנים העתיקו אחרי התיקונים, שהרי לא עשו פרשה בהמקריב. ודוחק לומר שבזה סמכו על מה שכתב הרמב"ם בחיבורו, שהרי בודאי יש לסמוך על ספר תורה שכתב בעצמו, יותר מאשר על רשימה שכתב בחיבורו. מה גם שיותר יתכן שיטעה ברשימה לדלג איזו פרשה, מאשר יטעה בכתובה להוסיף פרשה. ודוחק גדול יותר לומר שבשעה שהעתיקו הבחינו שתיקן הפרשה נעשה על ידי אדם אחר, שכך בשביל תיקון כזה צריך למחוק

כבר אמרנו, כי זה לא 'נהגו', אלא רק אחד או בודדים נהגו כך, ואי אפשר להביא מהם ראיה.

א"כ מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דהאיך סומק טפי. ואם נימא שיש כאן סתירה בין שני המסורות, מנא לן להחזיק מסורת תימן ולבטל מסורת צובא, ואימא איפכא.

אבל לקושטא דמילתא, יש ליישב שתי המסורות יחד, ולא יסתרו אהדדי כלל. בהקדים כי הנה עינינו הרואות בכמה ס"ת של גדולי עולם ומצוקי ארץ, שהבאים אחריהם סברו כי הקודמין להם טעו באותו"ת, ושולחים יד לתקן, כאשר כן ראינו ספרי תורה שכתיבתם ראשונה היתה ככתר אר"צ ושוב שלחו בהם יד להגיה ולהתאימם לנוסח ספרד, כסבורים הם שבזה הם מתקנים הספר ואינם אלא מקלקלין.

או ס"ת של גדולי אשכנזים, שכתיבתם ראשונה היתה כנוסח אשכנז הקדמון, וכתבו פצוע דכא באל"ף, וכדומה. וחזרו והגיהום לכתוב בה"י. וכן על זה הדרך.

גם נמצאין ספרי תורה שרואים בהם שהגיהו, וחזרו והגיהו לכאן ולכאן. היינו שעמד מגיה והגיה נוסח הראשון, וחזר מגיה שני והחזירו לנוסח הראשון. ולפעמים רואים גם מגיה שלישי ורביעי וכו'.

ובפרט עשו זה בס"ת, לפי שרוציין לקרות בהם בביהכ"נ. וכל זמן שאינו מוגה לפי דעתם, הרי הס"ת פסול ואיך יברכו עליו, ולכן שולחים יד להגיה כדי להכשירו ויוכלו לברך עליו לפי דעתם.

*

כעת תשמעו, עוד דבר חידוש [שהוא כותב]. וז"ל, והנה כפי זה נוכל לומר, דהנה רבינו הרמב"ם ז"ל חידש לנו חידוש גדול (וכבר עמדו בזה איזה מהמפרשים) שסמך בכל מכל כל, על ספרו של הרב רבי אהרן בן אשר, אפי' במקום שהוא סותר לרוב הספרים וכמעט כולם. ולא סבר הרמב"ם דשייך לומר כאן שאמרה תורה אחרי רבים להטות.

הרבה ולכתוב מחדש, ואז שינוי צורת הכתיבה ניכר בבירור. איתמר].

ואנשי תימן שהעתיקו מס"ת הרמב"ם, העתיקו ממנו אחרי התיקונים האלו, ולא היה באפשרות להם לידע אם תיקונים אלו נעשו ע"י הרמב"ם עצמו או ע"י אחר (דזה ראו שיש כאן תיקון, אבל שמא הרמב"ם עצמו תיקן, שבטעות כתב מלא וחזר ותיקן לחסר וכעזה"ד, ומאן מפיס), וספר הכתר אפשר שלא היה בידם לראות בגוף הספר מה עשה, ובלית ברירה תפסו מנהג זהירות והכריעו לכתוב כפי רוב הספרים שהיו בידם. דאם תכתוב כפי רוב הספרים, הרי ודאי עשית כפי שיטה אחת. משא"כ אם תכתוב כפי נוסח החולק על רוב הספרים, שמא אין שיטה כזו כלל, דשמא לא סבר כן הרמב"ם מעולם רק בשגגה טעה לכתוב אליהן מלא ושוב חזר ותיקנו.

באופן שאנשי תימן, ודאי עשו בדרך הניאות לעשות, שתפסו מנהג זהירות, לכתוב הנוסח המוסכם ברוב הספרים. (ומה שיוקשה, א"כ אמאי לא מסרו על זה הסופרים התימנים, שנמצאו איזה ספיקות בספר הרמב"ם שלהם והכריעו כפי רוב הספרים. הנה על זה לא היו צריכים למסור, דמילתא דפשיטא הוא, שדבר רחוק הוא שיהיה ס"ת שלם בלי טעיות, אלא מתקנים הטעות, והמעתיק מס"ת ומוצא בו תיקון, דרך ההכרעה לידע אם יש לסמוך על התיקון או לא, הוא לבדוק בספרים אחרים ורואה אם זה התיקון הוא דבר המקובל בספרים או לא, ולא היו צריכים למסור על זה הסופרים התימנים, שבמקומות שראו מחיקות ותיקונים בספר הרמב"ם הכריעו כפי רוב הספרים).

חושבני, כי אין מישהו אשר היה מעיז לגעת בספר תורה של הרמב"ם. הכי הרבה, אם לא נראה לו, הוא יגיד שלא להוציא את הס"ת הזה. או שלא יקרא בו. אבל, מי ישלח ידו במשיח השם ונקח? לנגוע בס"ת של הרמב"ם, כי אתה חולק עליו? הרמב"ם סובר כי יש ללכת לפי בן אשר, ואתה אומר ללכת לפי הרוב?

ושהתימנים העתיקו, לאחר שכבר מישהו אחר הגיה את הס"ת? שוב הפעם, אלו דמיונות, חלומות, שאי אפשר בסיס במציאות. אדרבה חושבני שהעתיקו אותו, עוד בחיי הרמב"ם. הרי הרמב"ם בעצמו מעיד, שבאו מתימן והעתיקו ממנו את החיבור, דהיינו את משנה תורה. א"כ מסתברא כי באותו הזמן, באותן השנים, העתיקו גם את הס"ת.

שאלה מהקהל: למה זה נקרא, שיש רוב נגד בן אשר? הרי הרוב הוא מבולבל בינו לבין עצמו?

תשובת מרן שליט"א: הינך צודק. זאת ג"כ טענה. דיברנו כבר על כך, שבעניין מסורת הס"ת, לא שייך אחרי רבים להטות. הבאנו את המאירי, שא"א לסמוך על רוב הספרים, כי יכול להיות שהשתלשל מספר אחד. אם במקור היתה מחלוקת, הרוב כבר לא קובע. כמו כן, מי קבע שזה נגד הרוב? אין מכך ראיה. כי מה שנשאר לנו כיום ספרים מאז, זה לא אומר שבזמנם אכן ככה היה הרוב, כי אז היו אלפי ספרים, והיום נשארו לפליטה רק כמה ספרים בודדים. אי אפשר לדעת לפי הרוב שישנו כיום, כי הדבר אינו אומר על המציאות שהיתה אז.

בכל אופן, כל הדברים הללו, אינם מתקבלים על הדעת. [בעניין רוב ספרים. יש להשיב עוד, שהרי הכתר של בן אשר היה מיועד להגיה ממנו הספרים, ועליו היו הכל סומכים. ואם כן בודאי הוא מכריע את כל הספרים האחרים, שהרי הם לא הוגהו ממנו. איתמר].

*

הוא כותב שם [בהערה 2] בזה"ל, ושמעתי שהדר"ג אמר בפשיטות שהעתיקו גם מהכתר וגם מהרמב"ם, ובודאי השוו זה לזה וראו אם יש הבדלים, עכ"ד.

ולא ידעתי מנ"ל כל זה, ואפשר לומר שלא העתיקו אלא רק מהרמב"ם, אלא דמכח זה כבר כתבו שהוא ע"פ ספר בן אשר, שהרי הרמב"ם ודאי העתיק כראוי מספר בן אשר. ואדרבא אם העתיקו גם מספר בן אשר וגם מהרמב"ם, היה מהרי"ץ בפעולת צדיק (ח"א סי' כ"ד) כותב זה שהרי אנשי תימן העתיקו גם מספר בן אשר וגם

שערי יצחק – השיעור השבועי

בהמשך [באות י"ג] הוא כותב כך, עוד אמר הדר"ג מרן שליט"א לפי שיטתו, דלשיטתו דספר בן אשר ספר אחר הוא מספר הכתר, יתרוץ בזה קושיית רבי יוסף אשכנזי, שהקשה על הרמב"ם שאינו מונה רק ב' צורות פרשיות פתוחה וסתומה, והרי בספר הכתר יש מקומות שניכר שמקפיד לעשות שיטה שלימה חלק, או צורת ריוח שמאל וימין ולא ריוח אמצע השיטה. הוא יכל לעשות ריוח באמצע, למה הוא עשה רווחים מיותרים?

על כך הוא עונה, אמנם קושיא זו יש ליישב ולומר, דמה שבכתר עושה לפעמים דוקא שיטה שלימה חלק, או צורת ריוח שמאל וימין ולא ריוח אמצע השיטה, לא עשה זה אלא לנוי של הספר, שיותר נוי הספר כשמפעם לפעם הקטעים מחולקים בריוח גדול, ולא ברווחים קטנים שכל הספר נראה צפוף ודחוק.

דהיינו בעצם נכון, הדבר אכן מיותר, לא צריך היה לעשות שורה שלימה. אבל הוא עשה זאת לנוי הספר, למרות שאין צורך. כך הוא עונה, כדי ליישב את הקושיא הזאת.

אולם לא נראה לי, תירוץ כזה. כי בספר תורה, לא עושים בכגון דא חשבון של נוי. לגבי ס"ת ישנן הלכות, מה צריך ומה לא צריך. בספר אחר, הסופר יכול להמציא רעיונות מדנפשיה, לייפות את הספר. אבל בס"ת, ישנן פרשיות. הגם שכתר בן אשר, אינו ספר תורה, אך הרי הוא היה מיועד גם להגיה ממנו ספרי תורה. הרי אם הינך כותב כך, יחשבו שישנו כאן איזה עניין מיוחד לעשות ככה. כפי שלפני שירת הים ושירת האזינו, ישנה שורה שלימה חלקה, וכן לאחריה. לפי דבריו יוצא, שהסופר מחליט מתי לעשות יותר ומתי לעשות פחות. אולם בס"ת לא נכון לעשות כן. צריכים ללכת לפי הכללים.

יתירה מכך. הרי בפרשת האזינו, הדף הוא מרווח. כי ישנן באמצע רווחים רבים. לאחר מכך ישנן שתי פרשיות, והנה לפנינו שורה שלימה חלקה אפילו שיש לפניו מספיק ריוח. שם בכתר רואים, שהוא עשה חצי שורה ריקה, ועוד שורה שלימה ריקה. למה הוא עשה כך? בשביל פרשה פתוחה,

מהרמב"ם, ואיך אפשר שיטעו פעמיים גם בהעתקתם מהכתר וגם בהעתקתם מהרמב"ם. ולמה השמיט מלכתוב שהיתה גם העתקה שניה מספר בן אשר, ויצא ידי חובתו במה שהזכיר שידוע ומפורסם שהעתיקו מהרמב"ם. הרי שמסורת זו שהעתיקו גם מבן אשר, לא היתה ידועה למהרי"ץ.

טענתו היא, אולי התימנים העתיקו רק מהרמב"ם, ולא מבן אשר.

ברם כבר אמרנו, כי הס"ת של הרמב"ם כמו כל ספרי תורה, הוא בלי ניקוד, א"כ מהיכן יש לנו את הניקוד והטעמים הללו? הרי אמרנו, שהמסורת הישנה בקהילותינו היתה לפי הבבלים, וכל עניין הטעמים והניקוד נשתנה מאז, לפי בן אשר. הרי דוגמא בולטת. לבבלים אין סגול בכלל. בניקוד הבבלי, היכן שיש סגול, מנוקד פתח. ואין סימון לשוא נח, וכד'. כל הניקוד שיש לנו בדורות הללו, סגול וכו', הכל בא בעיקבות הרמב"ם, שסמך על בן אשר. ממילא החליטו כך, והלכו לפי המהלך הזה. בס"ת אין ניקוד, לכן את הטעמים והניקוד העתיקו מבן אשר, כי ספרו זה ג"כ היה במצרים. ומצרים סמוכה לתימן.

והבאנו בזמנו, שישנם תיגאן הכותבים, הכל על פי הספר שהגיהו בן אשר. וישנם תיגאן שכתבו – כמו הרב זכריה רמזאן – 'מספר תורה שכתב משה בן מימון לעצמו'. ומהרי"ץ שילב את שני הדברים ביחד.

ועוד ראיה הכי חזקה וברורה לכך, כפי שכבר אמרנו גם אותה בעבר, כי כתובה בתיגאן בפ' וירא הערה לגבי הלא 'מצער' – בתאג פתח. דהיינו בתאג של בן אשר. א"כ הם מעידים, מה כתוב שם. אין עדות כזאת בשום ספר בעולם, שנאמר אולי משם העתיקו, רק אצל התימנים. לא יודעים על כך בכלל, בשום ספר. א"כ רואים, שהיה להם לנגד עיניהם ממש גם את הספר של בן אשר בעצמו.

ויתירה מכך, מהרי"ץ כותב בחלק הדקדוק על נביאים, 'לעולם התיגאן אזלי כבן אשר'. והוא מדבר, לגבי הניקוד והטעמים.

*

די בחצי השורה שלפניה. לכאורה הדבר מיותר. ואם בשביל נוי הספר, הרי הדף הזה הוא די מרווח. ברם, יכול להיות ההיפך. אני אומר, משקל שני. אם החשבון הוא מצד הנוי, כאן הדף הזה הוא לא צפוף, הוא מרווח, א"כ למה הוספת פה זאת? אם בכדי לומר שזאת פרשה פתוחה, מספיק הריוח שישנו בסוף השורה. אלא מאי, יכול להיות שאדרבה, בגלל שישנם הרבה רווחים, הוא עשה ריוח גם בצד השני, בבחינת 'לבל יחסר המזג'. שלא יראה, צפוף, ופתאום מרווח.

זאת אני אומר, כדי ליישב את המהלך שלו. אבל הדבר אינו נראה לי. כי בס"ת, לא עושים חשבונות עצמיים. הסופר מבטל את דעתו ורצונו, כלפי רצונו של מי שאמר והיה העולם, ונתן לו את התורה הזאת.

*

בהמשך [באות י"ד] הוא כותב כך, גם סבר הדר"ג מרן שליט"א לפי שיטתו, דלשיטתו יתורצו קושיות המחוצף בחצי גבורים, דב' ספרים היו, ובספר הכתר לא דקדק בן אשר בפרשיות רק בספרו האחר.

ואמנם קושיות המחוצף בחצי גבורים, אין בהם שום ממשות, וממילא א"צ לומר אוקימתא כדי לתרצם.

הבאנו כי ב'חצי גיבורים' מישוהו שאל, שבן אשר לא עשה שום תיקונים בפרשיות, א"כ מה הרמב"ם לקח מבן אשר? הלוא אין שם שום תיקונים?

הוא עונה על כך, וכותב דבר חשוב. אני שמח שהוא כתב זאת.

וזה לשונו שם, ראשית קושיית המחוצף, שבספר הכתר בחלקים שלפנינו, אין ניכר תיקונים בפרשיות, וממילא נראה שלא הוגה הספר בפרשיות. וזה שקר, אך אולי לא במזיד אלא בשוגג, מחוסר עיון מספיק. אבל האמת היא, שבחלקי הכתר שבידינו, יש שני מקומות בנביאים שיש תיקונים בפרשיות. ובמאמר (שהזכיר מרן שליט"א בשיעורו) לא הארכתי בזה, כיון שכדי לעמוד על בירור הדבר, צריכים טביעת עין בצורת כתיבת סופרים וכו' והם

דברים שאין כל אדם נקל לו לעמוד עליהם, ולא רציתי שיאמרו שהבאתי ראיה ואיכא למיפרך הראיה. אבל לדידי עצמי, ברור לי בלי שום ספק שיש שני תיקונים בפרשיות הכתר בנביאים, אחת בספר יהושע ואחת בספר ישעיה. והגהות אלו, נעשו עוד קודם להגהותיו של ר' אהרן בן אשר בחסר ויתיר ובמוסרה, וגם על זה יש ראיות שנעשו ההגהות מקודם. (ומ"ש שההגהות נעשו מקודם, היינו שלפני שהתחיל ראב"א להגיה את הספר בחסר ויתיר ולכתוב ניקוד ומוסרה, שהיא עבודה הדורשת שנים ארוכות של הגהה, מסר את הספר תחילה למגיה מומחה לעניני פרשיות להגיה את הספר בפרשיות, ואח"כ הגיה את הספר בחסירות ויתירות, וניקדו ומסרו בעצמו. ועל כל זה יש הוכחה שהגהת הפרשיות קדמה לכתובת הערות המסורה). וממילא עיקר קושיית המחוצף, לא קשה מידי.

לדבריו, מה מקשה 'המחוצף'? כך הוא קורא, לאותו אחד שטען את הטענה הזאת. כי הוא העיז לכתוב, שח"ו אין בסיס לפסיקה הזאת. והוא עונה לו, כי זאת טעות, מאחר וכך ישנם תיקונים.

א"כ ראשית, שמחה גדולה לנו לדעת שישנו דבר כזה, לסתום בחצץ את פי המערער – המערער – הלז. רק שצריך לראות זאת. יש לי את צילום הכתר, חבל שהוא לא ציין היכן זה בדיוק, כדי שנוכל לראות ולבדוק זאת. אבל בכל אופן, מה שהוא אומר שזהו מישוהו אחר שהגיה, ולא אהרן בן אשר, זהו דבר הנשמע לי מוזר. הרי הרמב"ם כותב, שבן אשר הגיה, ואתה אומר לי שהוא מסר למישוהו אחר להגיה?

העיקר, הוא עונה בזה"ל, אבל אפילו לפי שיטתו (וחסרון ידיעתו) שאין תיקונים בחלקי הכתר שבידינו, הנה רוב ככל הכתר שבידינו הוא נביאים וכתובים, וא"א להביא שום ראיה מנו"כ לתורה. כי הנה הוא טוען שבן אשר לא הגיה הפרשיות כלל לא בתורה ולא בנו"כ, ואם נכון הדבר צריך לומר הטעם שלא היתה לו מסורת ברורה על הפרשיות. והנה בודאי יתכן לומר שבתורה היתה לו מסורת ברורה על הפרשיות, ובנביאים וכתובים לא (שבודאי המסורת בתורה

שערי יצחק – השיעור השבועי

בהם נחלקו בן אשר ובן נפתלי, רבתה מאד המחלוקת בספרי המזרח הקדומים, זה עושה מחלוקות אלו ואלו כבן אשר, ומחלוקות אחרות כבן נפתלי. וזה עושה אלו ואלו כבן נפתלי, והאחרות כבן אשר. (והכלל שבן אשר ובן נפתלי הלכה בהחלט כבן אשר, נתקבל רק בדורות מאוחרים הרבה יותר, שאז נתקבל בן אשר כמכריע. וע"ד שיש בכל התורה, שסמכות הכללית של חכם, שמתקבל שא"א לחלוק על דבריו כלל, זה מתקבל רק אחרי כמה דורות).

הרי האמת נגלית לעינים, כי מה שהיתה מסורת ברורה בניקוד וטעמים, אין זה מכח שבן אשר הכריע בכל המקומות, אלא משום שלא נפלה מחלוקת. ובמקומות שנפלה מחלוקת בין בן אשר ובן נפתלי, הסופרים הכריעו כל מקום לפי סברתם, ולא הקפידו לעשות כבן אשר. וא"כ בפרשיות שבהם רבתה המחלוקת יותר, גם לפני זמנו של בן אשר, כמובן שגם אם היה בן אשר מגיה בספרו את הפרשיות, לא היה הדבר מכריע המחלוקות באופן סופי, ועדיין כל סופר היה עושה כדעתו. כמו שבמחלוקות ב"א וב"ג בניקוד, אע"פ שבן אשר ניקד בספרו בעצם כ"ק, עכ"ז לא הכריע הדבר את המחלוקות.

(וכן עוד דברים אחרים במאמר ההוא של המחוצף אין להם שחר, ולא טרח כלל לבדוק בדיקה הגונה בכתבי היד בטרם כתב קושיות על פרשיות הכתר. והבודק בכתבי היד, ימצא נתונים הפוכים לגמרי מדבריו, המגלים צדקת הכתר ומפריכים טענותיו בכל מכלל. וכבר השיב על כך בזמנו הרב דוד יצחקי (בגליון הבא של קובץ חצי גבורים), והשיב לו המחוצף על זה בדברים שאין בהם ממש. והרבה יותר ממה שהשיב הרב דוד יצחקי, יש להשיב מתוך בדיקה יסודית של כל הנתונים בכל התורה (שהרב יצחקי לא עשה רק בדיקה מדגמית במקצת כתבי יד ובמקצת התורה, כמבואר בדבריו). וכפי מה ששמעתי, גם המחוצף הנ"ל בעצמו כבר הודה שמאמרו ההוא מלא טעויות, ונכתב בלי בדיקה יסודית. ולא אאריך כאן בזה כי אין הדבר נוגע לעיקר הנידון).

היתה יותר חזקה ומפורסמת מנו"כ, כמו שאנו רואים לגבי מסורת סוראי ונהרדעאי, שהגיעה לידינו רק בתורה ולא בנו"כ. וכן אנו רואים, שלכל הקהילות נשתמרה מסורת בפרשיות התורה, ולא נשתמרה בנביאים), וא"כ א"א להביא ראיה בשום אופן מנו"כ לתורה. ומה שבחלקי התורה שבידינו אין תיקונים בפרשיות, זה בודאי יש להסביר שהרי בידינו רק חלקים קטנים מאד מהתורה, וא"כ באותם חלקים אפשר שלא נודמנה טעות הטעונה תיקון. [והאמת, שאדרבא באותם חלקים קטנים שיש בידינו מהתורה, במקום אחד יש תיקון בפרשה].

והמחוצף עצמו כבר הרגיש בזה שאינו יכול להביא שום ראיה מנו"כ לתורה, ולכן המציא טענה חדשה להוכיח שבן אשר לא הגיה הפרשיות, וטענה זו – אם היה בה שמץ ממשות – היתה נכונה גם על שיטתו של הדר"ג שיש עוד ספר בן אשר. אבל האמת שאין בטענה זו ממש. וטענתו היא כך, שהרי בספרים המזרחיים הקדומים אנו רואים שרבתה המחלוקת בפרשיות. ואם באמת בן אשר איזן חיקר ותיקן הפרשיות, היה ראוי שתתקבל שיטתו על הכל, ושוב לא תהיה מחלוקת. ע"כ טענת המחוצף. והנה אם היתה זו טענה, א"כ תשובתו של הדר"ג לא תועיל לזה כלום, שהרי גם אם ספרו של בן אשר ספר אחר היה, עכ"פ תקשה קושיא זו למה לא נתפשטה שיטה זו לכל הספרים.

אבל האמת שאין זו קושיא כלל. כי מה שבדברים אחרים יש מסורת ברורה במזרח, אין זה מפני שבן אשר איזן ותיקן, כי בן אשר לא נתקבל באותם ימים כמכריע יחיד שאין להשיב על דבריו, אלא מה שהיתה מסורת ברורה, הוא מפני שלא היו ספיקות ומחלוקות כל כך. וראיה ברורה לזה, שהרי החלק שיש בו המסורת היותר ברורה בספרים המזרחיים הקדומים, כפי ערך, הוא הניקוד וטעמים. ושם גם ברור שעסק בן אשר, שהרי ניקד והטעים את ספרו בכתב יד קדשו, וכן יש מחלוקות בן אשר ובן נפתלי. – והנה עינינו הרואות, כי אף שבדרך כלל יש מסורת ברורה בניקוד וטעמים, אבל במקומות

דהיינו, בן אשר הגיה בתורה, ורוב התורה חסר לנו, א"כ איננו יודעים. אבל בנביאים וכתובים, מה שהוא לא הגיה, יכול להיות ששם לא היתה לו מסורת ברורה לגבי הפרשיות. כי רק בתורה, היתה לו מסורת ברורה. כך הוא כותב.

ואני שואל על כך, 'יציבא בארעא, וגיורא בשמי שמיא'? מה יותר קל להגיה, חסרות ויתירות או פרשיות? הרי בחסרות ויתרות, בכל שורה ובכל כמה מלים ישנו הבדל, משא"כ בפרשיות. לגבי חסר ויתר יש לו הגהות, הוא יודע בטוח, ולגבי פרשיות המסורת של בן אשר היא עמומה, ולא ברורה לו המסורת? הדבר נשמע לי, לא מתקבל על הדעת. כי יותר קל, הפרשיות. זה דבר אחד.

דבר שני, ישנה ראייה כי בעלי המסורת ידעו – היתה להם מסורת – גם לגבי פתוחות וסתומות. הרי בתחילת ספר תהלים, ישנה מסורת – מוסרה. אולי אצל בן אשר עצמו הדבר אינו מופיע, עיין בספר דקדוקי הטעמים (לוינגר) דף ח' ט'. אבל עכ"פ יש נוסחא שכתוב שם כך, סדר הכתובים האשמורת האחרונה קבלה של אמת. וזכרון ראשונות. ושמותם מלמדין עליהם תורה נביאים וכתובים. כתובים מפי נביאים. ועל היחידים בראשיהם. ועל הכלל ועל גבוליהם. להודיע שכל הכתב. והביטו בעניינינו ובמשפטנו. והמוקש לכתב הקדש. והניקוד.

דרך אגב, איננו יודעים, כי ישנן אותיות לפופות ועקומות גם בנביאים וכתובים. דיברנו על כך בזמנו. רק לצערינו, המסורת הזאת כמעט נאבדה.

ואותיות תלויות וקטנים – זאת יש לנו – וגדולים ועקומים. והנקודות. והחיצונים. וסתומים ופתוחים.

הנה כתוב במפורש. הוא מדבר על תהלים, על כתובים, וכותב שיש לנו מסורת על כך. על 'סתומים ופתוחים'. גם אם בן אשר לא כתב זאת, מ"מ ראיתי שהביאו זאת בכמה וכמה ספרים. ישנן כאלה נוסחאות שאינם מביאים את המלים הללו, אבל רואים שבעלי המסורת האחרים ידעו לגבי פתוחות וסתומות גם שם, א"כ קשה לבוא ולומר שבן אשר עצמו לא ידע.

א"כ ראשית, הדבר לא מתקבל, כי אדרבה יותר קל לדעת זאת. שנית, בעלי המסורת כותבים במפורש, שישנן סתומות ופתוחות בכתובים, וממילא נילף גם לנביאים.

גם אינני יודע למה כתב ידידנו הרי"ע שלכל הקהילות לא נשתמרה מסורת פרשיות בנביאים, כדלעיל ד"ה העיקר. ברוך ה' לא השבית לנו ה' גואל. הרי יש תיגאן כת"י הסופר המובהק מה"ר בניה. גם במעם לועז על נביאים, מופיעה בסופם רשימת פתוחות וסתומות, לפי ספרים מסויימים.

אני רואה שהזמן קצר, א"כ אנחנו כבר נסגור את הנושא הזה. כי יש נושא נוסף חשוב, וקצר יותר.

*

הוא כותב בהמשך [אות ט"ו] כך, ומרן שליט"א בשיעורו של פר' אמור הזכיר טענתי זו, רק אמר כמה פעמים שהיא עומדת על בלימה.

ונראה דכוונתו לומר דסוף סוף הדבר מסופק דמי יודע ושמא לא היו תיקונים בחלק התורה בכתר, ועדיין נמצא שיש ראייה שלא הוגה הכתר בפרשיות. והנה בעניותי לא ידעתי למה הדבר עומד על בלימה, ואיך אפשר להוכיח ממה שרואים, למה שלא רואים (מלבד מה שגם במה שרואים יש הגהות כנ"ל). אבל אדרבא אי נימא כדברי מרן שליט"א שהיה עוד ספר אחר של בן אשר שממנו העתיק הרמב"ם, שהוא כן הוגה בפרשיות, ממילא יהיה צריך לומר בהכרח מוכרח לגמרי, שגם הספר הזה של בן אשר הוגה בפרשיות, וא"א לומר שלא הוגה בפרשיות.

הוא טוען, למה אני אומר כי זהו דבר התלוי על בלימה?

כידוע זהו מלשון הפסוק, תִּלְהָ אֶרֶץ עַל בְּלִימָה [איוב כ"ו, ז']. פירוש המלה כמו נחלקת לשתיים, 'בלי מה'. דהיינו, הרי לגבי התורה אינך יודע, אין לך זאת, א"כ מה אתה מביא הוכחה ממה שלא יודעים? שנית, אולי יתגלה ההמשך של הכתר, ואז נדע זאת. בכל אופן הוא עונה, שרואים שישנן הגהות.

על כך אני אומר, להרב יהודה הי"ו, אדרבה. 'הוציאם אלינו ונדעה אותם'. יש לי את צילום הכתר, שיצא לאור בירושלם התשל"ו. אדרבה

שערי יצחק – השיעור השבועי

דבוקים. ושערינו היו דופקים. אבותינו אף בראשונה. ואנו עתה באחרונה. עד ישקיף וירא ה' משמים. לב ודם הנשפך כמים. ויאמר די לצרותינו. ויקבל באהבה וברצון את תפלתינו. אכי"ר.

אשריו. אני שמח שהוא כותב בסגנון כזה. ניכר אצלו בכללות דבריו, בקשת האמת, ויראת שמים וכו'. אבל, צר לי על מה שקצת לא נוח להם, כי הכתר שהם החזיקו איננו הכתר האמיתי. אבל, האמת יותר אהובה. אני מאד אוהב אותם, אבל האמת אהובה יותר. ובכל אופן, הרי גם כתר זה שלהם, חשוב ביותר, וערכו לא יסולא בפז.

*

נשאר לנו רק לענות על טענותיו של הרב אהרן גבאי הי"ו, ועוד 'אברך צעיר' בשם הרב יהושע ינקלביץ הי"ו. נשאר זאת לשיעור אחר, בלי נדר. בנתיים חושבני כי הדברים די ברורים. ברוך ה'.

שאלה מהקהל: שמעתי כיון שהכתר בחאלב נפגע בפרעות, ודפים התפרקו ממנו, יש אנשים שלקחו אותם לעצמם כסגולה.

תשובת מרן שליט"א: גם אני שמעתי כזאת. יתכן. יהי רצון מלפני המקום ברוך הוא שתשוב האבידה לבעליה, ושנזכה לראותם.

התייחסות מרן שליט"א לשאלה בקונטרס נזר המועדים (שבועות) בעניין אכילת דגים עם חלב או גבינה או חמאה, כביכול בתורת מנהג תימן, ומאידך דברים המובאים בו בתורת 'מנהגים' כלליים ואינם אלא מנהגי מקומות מסויימים.

הראו לי, מה שכתב ידידנו הרב אורן שמעון צדוק הי"ו, בחוברת נזר המועדים, לקראת חג השבועות, בעניין אכילת דגים עם חלב.

אבל נתחיל ונלך לפי הסדר.

בשלחן ערוך המקוצר, הלכות דברים האסורים משום סכנה [יו"ד א' סימן קל"ט הלכה ט'] כתבתי בס"ד בזה"ל, אסור לאכול דג עם בשר ביחד, ואפילו בשר עוף או שומן עוף, מפני שעלול להביא לידי צרעת רחמנא לְצִלָּן.

תגיד לנו היכן ישנם תיקונים. ונבדוק. וברוך תהיה.

ובהמשך הוא כותב, שהרי כל חמשת ההבדלים שיש בין ספר הכתר (לפי העדויות השונות) ובין הספר הנוסף שהגיה בן אשר, אינם סתם טעויות אלא הם דברים שמנהג רוב הספרים המזרחיים הוא דוקא כפי מה שהוא בספר הכתר. וא"כ אין אלו טעויות בספר הכתר. שהרי בטעות המעתיק, לא יעשה דבר המתאים לרוב הספרים. ונמצא שספר הכתר, בהשוואה לספר של בן אשר שממנו העתיק הרמב"ם, אין בו אפילו טעות אחת בכל התורה, רק יש בו חמש מחלוקות. א"כ בהכרח יש כאן ספר שהוגה בפרשיות, שאם לא הוגה בפרשיות איך אין בו אפילו טעות אחת. באופן שאף לדרך מרן שליט"א, אין בכאן תשובה על טענות המחוצף. רק האמת היא, שטענותיו מאליהן הן בטלות, ואינן צריכות לטרוח להעמיד אוקימתות כדי ליישבם, וכמשנת"ל.

לדבריו, אלו אינן טעויות, אלא מחלוקות.

הדבר בעיקרו אכן נכון, אבל מ"מ זה נחשב כמו טעות. דהיינו, איך שבן אשר הכריע בסופו של דבר, נכון שהוא לא יכול להגיד שאם מישהו עושה אחרת אזי הספר פסול, אבל זאת היא המסורת העיקרית, כפי שבן אשר החליט, ומה שהרמב"ם סמך עליו. גם אם אנחנו חושבים שהוא יחיד.

*

אקרא בפניכם את לשון סיום מכתבו, עד כאן הגיעו דבריי בענין ספר הכתר וייחוסו, ויישוב הקושיות עליו, ואשמח לשמוע חו"ד הדר"ג מרן שליט"א על הדברים האמורים.

כתבתי ולבי נשבר בקרבי. הצעיר יהודה עדס ענתבי.

משרידים. היחידים. לקהילה המפוארה והאהובה. קהילת ארם צובה. אשר במלאכת שמים היו עוסקים באמונה. ומסרו נפשם עד למיתה ועד בכלל, כדי להעמיד מלאכת הקודש ולכוננה. וסודות התורה היו לפניהם פתוחים. כמאורות ברקיע זורחים. ובאל אמונה היו

זהו דבר המפורש בגמרא מסכת פסחים [דף ע"ו ע"ב], כי דג ובשר ביחד זהו דבר הקשה לצרעת רח"ל.

וכן המנהג.

וכל-שכן שאסור לבשלם או לצלותם ביחד.

כאן אולי אפשר קצת לטעות, בהבנת המלים הללו. אין איסור לבשל או לצלות, דג עם בשר. זה לא כמו בשר בחלב, שישנו איסור בישול אפי' אם לא אוכלים, כפי שנאמר [שמות כ"ג, י"ט] 'לא תבשל גדי בחלב אמו'. כאן הכוונה היא רק, שאם בישלו או צלו בשר עם דגים ביחד, אסור לאכול את זה. לא שעצם הדבר אסור, אלא שאם אדם עשה כך, המאכל אסור. לא רק שאסור לקחת אותם – אם אדם בישל בשר לבדו ודגים לבדם – לאכול אותם ביחד, אלא גם כאשר בישלו או צלו אותם ביחד, למרות שהוא אוכל כל דבר בנפרד. עצם זה שבישלו אותם ביחד, אעפ"י שאתה מפרידם בעת האכילה, הבישול ביחד אוסר אותם. וכל-שכן וקל וחומר הוא הדבר.

נראה שצריכים לתקן כאן את הסגנון. בלי נדר במהדורא המושלמת, אפשר את הלשון, שלא יובן אחרת בטעות. אבל ברור, שזאת היא הכוונה גם כאן.

בהמשך כתבתי כך, ובדיעבד שנתערבו – מה עושים, אם בישלו אותם ביחד? – צריך לשאול הוראת חכם. לברר מהו הדין? האם זה מתבטל בששים, כמו שאר איסורים, או שצריך יותר מששים, דחמירא סכנתא מאיסורא. זאת שאלה.

שאלה מהקהל: לא הבנתי מה הספק, הלא כבר ביארו כמה רבוותא דמה שאמרו חמירא סכנתא מאיסורא, היינו שאין בזה ביטול כמו באיסור.

תשובת מרן שליט"א: עיין בספרים שצינתי שם בעיני יצחק.

וכשאוכלם בזה אחר זה – מה הדין, אם אדם רוצה לאכלם האחד אחרי השני – בין אם הדג תחילה בין אם הבשר תחילה, דעת מרן שצריך לקנח את הידים ולרחצם במים. אם ידיו של-אדם מלוכלכות עדיין מן הדג, וכעת הוא אוכל בשר, יוצא שהוא אוכל את הדג והבשר ביחד. ע"כ

צריכים לנקות את הידיים, לקנח אותם, לרחוץ אותם במים, שהם מנקים היטב.

כמו-כן לגבי הפה, וכן לאכול פת שרויה בנתיים כדי לרחוץ את פיו, או לקנח ולהדיח את פיו. שאם לא יעשה כן, נמצא שאוכל דג ובשר יחדיו. וכן הוא מנהגינו.

אם-כן, דג אחרי בשר, או בשר אחרי דג, חובה לעשות כדלעיל. גם את הכלים, צריכים לרחוץ. או להחליף כלים. אם משתמשים באותן מזלגות וכפיות, או באותן צלחות, צריכים לשטוף אותם, שלא ישארו שאריות – תערובת משניהם – אפילו מעט.

מהו הדין, לגבי דג עם חלב, או דג עם גבינה? עניין זה, כבר איננו מפורש בגמרא. כי בגמ' מפורש, רק לגבי דג עם בשר. מה לגבי דג עם חלב?

כתבתי בס"ד כך, ויש אומרים כי הוא הדין שיש סכנה באכילת דג עם חלב או גבינה. יש אומרים'.

וכן יש אמנם הנוהגים להחמיר שלא לאכלם ביחד, ואף מקנחים ורוחצים את הידים והפה כדלעיל. הפרדה גמורה, אפי' שלא יישארו שאריות.

אבל דג עם חמאה, המנהג להקל. דג עם חלב או עם גבינה, שזה ממש כמו חלב, מחמירים. אבל עם חמאה, שזהו רק השמנונית של-חלב, לא החלב ממש, בזה מקילים.

ובעיני יצחק [הערה ל"ד] כתבתי את המקור למנהגינו, ידוע.

כאשר אני כותב 'ידוע', הכוונה שאינני יכול לציין היכן זה בספרים, כי הדבר ידוע לנו רק במסורת מתלמידי חכמים, וכמ"ש בס"ד כבר במבוא נוכח השולחן.

וכן מפורש בכמה אחרונים. דהיינו החילוק הזה, בין חלב לחמאה. ועיין שמירת הגוף והנפש סימן ב', ושו"ת יחו"ד ח"ו סימן מ"ח.

ויש נוהגים להקל אפילו בחלב או גבינה. וכך דעת בעל שתילי זתים שהעלה בסימן פ"ז סק"י בשם "כל" האחרונים, שאין סכנה באכילת דגים עם חלב. זהו מה שכתבנו.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ידוע ומפורסם, שבארץ תימן, הדגים אינם מצויים. כי לפי האפשריות, להגיע ממקומות רחוקים, ועד שמעבירים, לא היו תנאים של תחבורה. ק"ו הקפאה. עד שמגיעים, בדרך זה היה מסריח. רק לעתים רחוקות, היו דגים.

[כנראה אין כוונת מעב"ת שלא שלא היו מצויים כלל, שכן מדי פעם היו מגיעים דגים. והם היו מלוחים ומיובשים, כדי שלא יסריחו. כך שמעתי, וגם ראיתי כתוב. ובספר מצפיי"ת דף מ"ד כתוב וז"ל, מאכל הדגים הנקרא חות, איננו כל כך מצוי בצנעא, משום המרחק הרב של עיר מים או מנהר. לעתים רחוקות מגיעים דגי נהרות, דוקא אלו הקרובים לעיר צנעא, ונמכרים בשוק תוך יום יומיים, מחמת חשש קלקולם ע"כ. ונראה שאין כאן סתירה, אלא הגיעו הן דגים יבשים והן טריים. איתמר].

אבל, ישנם מקומות בתימן, שאצלם זה כן היה מצוי.

בספרי שלחן ערוך המקוצר, אינני מצטמצם לבני מקומות מסויימים. אלא לכולם. אכן בסביבה שלנו, צנעא והמחוז, הדגים לא היו בתפריט שלהם. אבל ישנם מקומות, שמצוי בהם דגים.

כעת כאן ב'נזר המועדים' [פרק י"ב סעיף כ"ב דף ס"ג] בא וכתב בזה"ל, דגים עם חלב, בני ספרד נמנעים מלאכלם יחד, ובני אשכנז מתירין. ולבני תימן, אין בזה מנהג, שרוב ככל מחוזות תימן לא אכלו דגים כלל, מלבד היוזף' שהם דגים קטנים מלוחים שהיו אוכלים אותם בסעודת געלה. על כן ההוראה לבני קהילותינו, שמי שמיקל יש לו על מי לסמוך, בפרט שכך העלה בעל שתילי זיתים בחיבורו סימן פ"ז. והמחמיר, יחמיר לעצמו. ודוקא בחלב או גבינה, אולם חמאה אפשר להקל.

ובהערה [פ'] הוא כותב, ובשלחן ערוך המקוצר סימן קל"ט סעיף ט', כתב שהמנהג בדגים עם בשר להחמיר, ועם חמאה המנהג להקל. וצריך עיון כיצד יש לקבוע מנהג, בדבר שלא היה מצוי בתימן כלל, ולכל היותר דרך הכרעה שנינו כאן. עד כאן לשונו.

טוב שהוא שאל את השאלה.

והאמת היא, כי כבר פעמים רבות שאלו אותי רבים את השאלה הזאת בע"פ, ועניתי על כך, אולם כעת כדאי להנציח זאת.

[הערת העורך: שאלה זאת פורסמה באתר יד מהרי"ץ בתאריך ה' תמוז התשפ"א בזה"ל: בעניין אכילת דגים עם חלב, וכיצד לנהוג לגבי מנהגים שלא ידוע מקורם.

שלוש הרב שליט"א, יש לי שאלה כיצד לנהוג בעניין דגים עם חלב. אנחנו שאמים, סבא רבא שלי הגיע מאזור שרעב (לא ידוע בדיוק מהיכן. לפי הידוע לנו מאחד הכפרים במרחק כיום הליכה משרעב). המנהג במשפחתנו לא לאכול דגים ביחד עם חלב. הנקודה היא שאינני יודע מאיפה הגיע מנהג זה, כי סבי למד בצעירותו בשיבות אשכנזיות, ואנחנו לא יודעים אם קיבל עליו ממנהגי הספרדים או אשכנזים ולכן נוהג כך, או שזה היה המנהג עוד בתימן באזור שמוצא משפחתנו ממנו.

יצויין כי יש עוד כמה מנהגים שלכאורה אינם נראים שייכים למסורת תימן במשפחתנו כגון עטיפת הטלית כישמעאלים כמו שהספרדים מתעטפים, ומנהג שלא לאכול בשר בכל שבוע שחל בו תשעה באב. משיחות עם סבי לא הצלחתי להבין מה מקורם של מנהגים אלו. מה עלי לעשות? תודה רבה ה. דויד.

להלן תשובת מרן שליט"א: כשיש ספק במנהג, ולא ניתן לברר, אין חובה להחמיר. ואעפ"כ בדגים עם חלב כדאי לכולם להחמיר, מהגם שידוע לנו כי גם בתימן יש שהחמירו בזה, במקומות שמצויים היו שם דגים, וכמ"ש בס"ד בשלחן ערוך המקוצר סי' קל"ט סוף סעיף ט', ואף אם הרופאים היום אומרים שאין בזה חשש סכנה, הרי אינם יודעים הכל, ויש מחלות שהם מודים כי אין יודעים להם מקורן.

ממילא תוכל להקל באכילת בשר בשבוע שחל בו תשעה באב. וכל שכן עטיפת הטלית כישמעאלים, שלפי ידיעתנו לא נהגו אפילו במחוז שרעב, וע"ע בספר עטיפת ציצית כהלכתה.

ביקרא דאורייתא

הצב"י יצחק בכמהר"נ רצאבי יצ"ו.

כאשר כתבתי על 'מנהג', שאלתי את אלה שאצלם כן היו אוכלים דגים. מה שאני זוכר כעת – זה מלפני עשרות שנים – זהו למשל הרב שלמה שירוי זצ"ל, שהוא ממחוז בצפון תימן, בשם תבור, צולִימה. אצלם זה כן היה מצוי, ואצלם זהו דבר מפורסם וידוע.

אלה שאין להם דגים, אינם יכולים להגיד כלום, לא כן ולא לא. כאשר כתבתי את המנהג, זה עפ"י המקומות שאצלם כן היה דגים, ואצלם הדברים היו ידועים. הוא וזולתו אמרו לי כך במפורש, ועל פי זה כתבתי. אבל גם המשכתי וכתבתי, שישנם כאלה שנהגו אחרת.

לפי מה שהוא אמר לי, לגבי חמאה מקילים. ועוד יודעי ספר – תלמידי חכמים – ששאלתי בזמנו. על פיהם, כתבתי מה שכתבתי. שמעתי כי ישנם כאלה המחמירים גם לגבי חמאה, עם דגים. צריכים לברר האם הדבר נכון.

אולם לגופו של עניין, לגבי מה שהוא כותב, 'בפרט שכך העלה בעל שתילי זיתים', כבר הבאנו בס"ד [בעיני יצחק שם] את השת"ז בזה"ל, וכך דעת בעל שתילי זיתים שהעלה בסימן פ"ז סק"י בשם "כל" האחרונים, שאין סכנה באכילת דגים עם חלב. אבל הרי ידוע, כי אצל בעל שת"ז, עניין המנהגים הוא רופף. לא כמו מהרי"ן, ששם דגש על המסורת והמנהגים. מהרד"ם בעל שתילי זיתים, הרבה פעמים איננו מתחשב במנהגים. בפרט, מאחר שהוא כותב כך, 'כל האחרונים כתבו שאין סכנה, זו סיבה גדולה אצלו לא להתחשב במנהג. והאמת היא כי ישנן בכך חילוקי דעות. הוא לא ראה את כל הספרים. או שלא היו בזמנו.

הרי לפ"ד רבינו בחיי, יש סכנה גמורה באכילת דגים עם חלב. כמובא בפתחי תשובה יו"ד סי' פ"ז סק"ט. כתוב שם בפירושו של רבינו בחיי ע"פ לא תבשל גדי בחלב אמו [כ"ט, י"ג], כי דג וגבינה שנתבשלו ביחד, מוליד תכונה רעה, וחולי הצרעת רח"ל. גם מחכמי תימן הביאו אותם, למשל בספר סגולת ישראל [פרשת משפטים], למהר"ר ישראל הכהן, שהוא ג"כ מעתיק את דבריו.

שאלה מהקהל: ומה כתב מהרי"ן בעניין זה? תשובת מרן שליט"א: הוא לא כתב כלום על כך. שאלה חוזרת מהקהל: אם כן שמע מינה שסובר כי אין צורך להקפיד.

תשובת מרן שליט"א: לא. הרבה עניינים מהרי"ן לא כתב עליהם. רק מה שנזדמן ושאלו אותו. זה פשוט וברור, וידוע ליודעים. אין שום הוכחה ממנו.

איננו יודעים, ממתי התחילו בתימן להחמיר שלא לאכלם ביחד? אין לנו ידיעה האם זה היה עוד לפני רבינו בחיי, אולי תמיד, מאז ומקדם. עכ"פ זהו עניין, של מאות שנים. בארץ תימן, החשיבו מאד את הספר רבינו בחיי. כאשר מהרי"ן מביא את רבינו בחיי, בהקדמתו השנייה לתכלאל עץ חיים, הוא כותב בזה"ל, אהבתי את אדוני וכו' מה שכתב הזרע המקודש רבינו בחיי בסוף פרשת אמור וכו' יעו"ש.

אומרים בשם החתם סופר, שהספר רבינו בחיי נכתב ברוח הקודש. הוא אמר, כי בכל פעם שהוא לומד בו, הוא מגלה חידושים. למרות שכבר למדתי אותו, פתאום כעת כשאני לומד שוב, אני רואה דברים חדשים. הדבר סימן, שבספר הזה ישנם דברים, 'מוסיף והולך'. דברים שבפעם הראשונה, לא מבינים אותם. בכל פעם, שנייה ושלישית, מגלים יותר. זהו כמו סימן, שיש בו קדושה יתירה.

כדאי להביא את המקור לכך. זה במבוא לספר דרשות חתם סופר דף י"ז, בהערות, שמונה שורות לפני סוף הדף, וז"ל, חיבב רבינו מאד הספר רבינו בחיי שלמד בכל ליל שב"ק. וכה אמר פעם אחת לבנו מוה"ז הגה"ק מקראקא ז"ל, זה ארבעים שנה שאני עוסק בכל שבת בספר רבינו בחיי, ובכל שנה מוסיף אני לראות מה שלא ראיתי מקודם, ואורו עיני, ברור שברוח הקודש נכתב עכ"ל"ק. מרשימת מו"ה הרב מהורש"א סופר ז"ל עכ"ל.

אחד מאבות אבותי, כמה"ר שלמה ב"ר יעקב רצאבי זצוק"ל, בשירו הפותח 'אני אבטח באל שדי תחילה', שהודפס גם בדיואן נעימות שיר, כתב בזה"ל, דבר מדרש ובחיי הסגולה, ידועים

שערי יצחק – השיעור השבועי

בירור עניין אמירת מזמורי רננו צדיקים וגו' בערב יום טוב, ברכת איש לרעהו מי פותח. ולגבי קרית שמע בלילי שבתות וי"ט, קודם צאת הכוכבים.

מצד שני, הצצתי בדבריו, באותה חוברת, וראיתי כי מאידך הוא מביא דברים, שהוא כותב עליהם כי אלו 'מנהגים', והדברים הללו אינם 'מנהגים'. הם מנהגים כלליים, רק במקומות מסויימים. ראיתי שני דברים, כפי שאמרתי לכם, בהצצה בעלמא.

שם בפרק שלישי [אות ד'] הוא כותב, לגבי מה עושים בליל יום טוב, לפני שאומרים את המזמור שלחג? ישנו ציבור, אבל עדיין לא הגיעו כולם. מה עושים בנתיים?

הוא כותב כך, נוהגים לומר מזמורי תהלים רננו צדיקים וכו' עד לבוא זמן תפילת ערבית, וכאן מן הצורך לשייר פרק זמן ניכר, ולהפסיק אמירתם, בהתאם כפי הנצרך, בו יתחילו במזמור החג שהוא ארוך, וגם יסדירו את התפילה, ולא יטריחו את הציבור על חנם וכו'.

וכי כולם נוהגים ככה? הוא כותב בלשון 'נוהגים', בסגנון גורף. אבל אני וזולתי רבים, מכירים כאלה שאינם נוהגים כך. להערכתנו זה כמעט כל המקומות, חוץ מצנעא וכיוצא בה. אני בעצמי ראיתי בימי חרפי בבית הכנסת, שלמדו. החזן, קרא בקול-דרם לפני הציבור את הפירוש של מהרי"ץ בעץ חיים, על המזמור של חג הסוכות. נכון שישנם הנוהגים כך, לומר אז רננו צדיקים וגו', אי אפשר להגיד שלא, אבל למה פה הוא לא בדק את מנהג רוב ככל מקומות תימן? אי אפשר להכליל, הכללה כזאת.

יתירה מכך, ישנם כאלה האומרים, שאפילו בבוקר, המזמורים הללו שאומרים אותם בתיקון, אומרים אותם רק בשב"ק, ולא ביום טוב. אם כן, מעיקרא אין זה מנהג רצוי. לכן אני מניח, כי זהו דבר שהתחיל בזמן האחרון. אלה שנוהגים ככה. לפי מה שראיתי, ישנם שנהגו לומר אז מזמורים אחרים. לא קבועים. בכל אופן לפי קוצר ידיעתו, אין לכך מקור בשום ספר. מישהו התחיל את זה, ויש שנמשכו אחריו.

הם לכל עם הקהילה. רואים כמה שהספר – רבינו בחיי – היה נפוץ. הוא שואל שם בשיר כמה שאלות, וכוונתו בזה לומר, אל תגיד ותענה לי את התשובה שישנה על כך במדרש חז"ל, או ברבינו בחיי, כי זהו דבר ידוע, ידועים הם לכל עם הקהילה. אני מחפש לשמוע תירוץ אחר. כי התשובה הכתובה שם, ידועה לכולם.

לא ידוע לנו, האם המנהג התחיל על פי רבינו בחיי, או שלא. אולי המנהג התחיל, עוד לפני כן. אבל לגופו של עניין, אנחנו חושבים – ראשית – כי אין הבדל בין אם המנהג התחיל לפני שמונה מאות שנה, או לפני ארבע מאות שנה. הדבר אינו משנה. זהו מנהג שהתקבל, במקומות האלה, שיש להם מנהג ידוע. במקומות האחרים, יש לדון אם הם נגזרים אחריהם, או לא.

אבל לאמיתו של דבר חושבני, כי בלא"ה גם מי שמיקל – גם האשכנזים אשר מקילים בכך – כדאי להם להחמיר. והסיבה היא, כי רח"ל חמירא סכנתא מאיסורא. היום בזמנינו, כמה שהרפואה התפתחה והשתכללה, לאין ערוך ממה שהיה בעבר, עדיין הרבה פעמים הרופאים 'מרימים ידיים', אינם יודעים מהיכן מחלה מסויימת באה. איך זה התחיל. אין להם שום הסבר, על פי הרפואה. הרופאים בעצמם מודים בכך. ישנן מחלות, שאינן טבעיות, והם לא מצאו את השורש. ש"מ כי ישנם דברים סגוליים. לא טבעיים. על כן, כדאי שהאדם יחמיר בכך. שומר 'פיו' ולשונו, שומר מצרות נפשו, כפי שכתב הרמב"ם בפ"ד מהלכות דעות.

שאלה מהקהל: זכור לי שלגבי דגים עם חלב, מייחדים את הסכנה לצרעת. לא באופן כללי.

תשובת מרן שליט"א: נכון. אך כתוב עוד שזה מוליד 'תכונה רעה'. גם השאלה היא, מה זאת הצרעת הזאת, מה שרשה, ומצינו בעניינים רבים שנשתנו הטבעים, יתכן א"כ שבזמנינו זה יגרום מחלות נוספות.

א"כ לגבי מה שהוא שואל, 'כיצד יש לקבוע מנהג בדבר שלא היה מצוי, התשובה לכך היא, כי אכן זהו דבר שאינו מצוי, אבל שאלנו מאנשים אשר אצלם הדבר כן היה מצוי.

מעניין שבדיוק השנה משהו מירושלים עיקו"ת, שאל אותי על כך. בית הכנסת של אברכים ברמת שלמה בירושלים עיקו"ת. הוא אמר לי, הגבאים רוצים שיהיה שיעור תורה, עד שיגיע זמן התפילה. עניתי להם, כי אם ישנן חילוקי דעות, אם ישנו אפילו אחד שמתנגד, אי אפשר לשנות את המנהג. אצלם כן נוהגים. אבל הוא אמר לי, לא. מה שהועד קובע, זה מקובל. אף אחד אינו פוצה פה נגדם. אמרתי לו, טוב, אם הינכם מחליטים ככה, אזי אין לכם בעיני.

בעת לגופו של עניין, האם הדבר הזה טוב?

ישנן הגהות של הרשב"ד, נדפסו בקובץ 'דברי חפץ' [גליון ד' דף ל"ה] לפני כמה שנים, הוא כותב בזה"ל, ואין אומרים ביום טוב זמירות של-שבת, כן כתב הרב חמדת ימים בשם רבינו האר"י, וכן הוא מנהיגנו פשוט מימות ראשונים. אין להם צורך בימים טובים, רק בשבת.

ראיתי גם בתכלאל עץ חיים מהדורא חדשה [ראש השנה, דף קנ"א] – אמנם כתבו זאת בצורת אותיות אחרות, שיובן כי אין הם דברי מהרי"ץ עצמו – בזה"ל, נהגו לומר כמה מזמורי תהלים מהמזמורים הנאמרים ב'תיקון שחרית' ממזמור 'רננו צדיקים' ואילך עד סוף מזמור 'יושב בסתר', כפי מדת הזמן.

כפי שאמרתי לכם, זה קצת לא מוצא חן בעיני, לקבוע זאת במסמרות. אינני יודע, האם בזמן מהרי"ץ כבר היה המנהג הזה. חושבני שזהו משהו חדש, בזמן האחרון. ואם בזמנינו זה נפוץ יותר, מסתמא זה בגלל שבסידור כגון תכלאל תורת אבות, הביא זאת בסתם. והי"ל לכתוב 'יש נוהגים'.

ולאמיתו של דבר, החמדת ימים אשר מביא זאת, כותב בלשון 'שמעתי'. אינני יודע, מדוע הרשב"ד כתב זאת בצורה כה מוחלטת, 'רבינו לא היה אומר'.

בספר חמדת ימים כתוב כך, שמעתי שהרב מהר"ח הכהן ז"ל אשר יצק מים על ידי מהרח"ו ז"ל לא היה אומר את סדר המזמורים רננו

צדיקים בימים טובים וראש השנה ויום הכיפורים, כי אמר אין בהם צורך ולא תועלת נוסף לענין התפילה. ואדרבה המה שלא כעניין, כי אין הסדר של המזמורים האלה בכל ימים טובים רק בסדר של שבת. והטעם של אותם המזמורים, מפורש בזהר פרשת תרומה, ובדברי האר"י זלה"ה.

הרי מצד שני, הוא ממשיך וכותב בזה"ל, ואף כי ראינו רבים ונכבדים אשר באו בסוד ה', ולית דחש, וסידרום גם בימים טובים וראש השנה ויום הכיפורים. החמ"י בעצמו אומר זאת.

א"כ ראשית, זאת רק 'שמועה'. מי יודע, האם דייקו או שלא דייקו. שנית, הוא אומר כי במציאות כן אמרו. וגם המקובלים אומרים, כמובא בכף החיים, להגיד זאת גם ביום טוב, כמו בשבת.

וכן היה מנהג הרש"ש – רבי' שלום שרעבי – כמובא בספר בגדי קודש אשר לאהרן (פרידא) [דף ע"ה ע"ב הנדמ"ח] וז"ל, המזמורים של רננו צדיקים, עד הסוף, מנהיגנו לאמרם ביום טוב כמו בשבת, בקהל חסידים תתהלל בית אל יכב"ץ – זהו ראשי תיבות, יכ"ז בצ"דק – על פי מנהג מו"ר הרש"ש ודעימיה זיע"א עכ"ל. וכך כתבו עוד הרבה מקובלים.

ע"כ אני אומר, כי בעיקר הדבר, ישנו פקפוק אפילו לגבי יום טוב שחרית, אז לבוא ולהגיד זאת גם בערב יום טוב? לא נהירא.

*

אסיים בעוד דבר אחד.

הוא כותב [שם באות ו'] כך, בסיום התפילה מברכים איש את רעהו, 'תזכה לשנים רבות ומועדים טובים', והוא עונה לו 'בחייד ובימיד הטובים'. הגדול פותח, והקטן ממנו עונה לו. ולא כמו בימינו הטובים שכל אחד מזדרז להקדים לברך את השני, בלי כל הבחנה מי תלמיד חכם ומי שאינו כן, מי נער ומי בעל בעמיו וכו'.

נו? זהו ג"כ דבר מוסכם? אכן נכון שזהו מנהג של אנשי צנעא, ואנשים שיצאו מצנעא, כגון מנאכה

תשובת מרן שליט"א: לא ראיתי. היכן זה?

הערה חוזרת מהקהל: בפרק שלישי סעיף ב' דף י"ט, אם הקדימו להתפלל קודם צאת הכוכבים, יש לזכור לקרוא לאחר מכן קרית שמע בזמנה, ולכתחילה יקראו קודם הסעודה, כיון שאינו הולך לישון על מיטתו בלילה זה, וממילא אינו קורא קרית שמע, (מגן אברהם ריש סימן תצ"ד), ועל כן ישנו חשש גדול שישכח לקרוא ויחמיץ מצות עשה מן התורה וכו' ע"כ. גם בעבר הוא כתב כך בחוברת אחרת, העירו לו ומר שיתקן, והנה עכשיו חזר על כך בלא לתקן.

תשובת מרן שליט"א: נכון. המנהג שלא חוזרים, וכמ"ש בס"ד בש"ע המקוצר סי' נ"ח סעיף א'. רק טוב להחמיר, כמש"ש בהערה ב'. אבל כנראה זו השפעה שלא מדעת, מאנשי הכת החדשה שקבעו לעצמם מנהג אחר דומה. וזאת הבנתי כאשר פשפשתי אחריו, ומצאתיו מפורש בדברי אחד מראשיהם, על הרמב"ם פ"ג דהלכות תפילה דף קל"ג אות ט"ז ד"ה כתב, ריש עמוד ב'. ודוק.

במלים אחרות, השתדלתי לברר את המנהגים של כל המקומות, כל המחוזות, מתלמידי חכמים. כאשר יודעים את הדברים בצורה מסודרת, כל דבר 'על מקומו יבוא בשלום'. זה כך, וזה כך. זה נשתנה, וזה למדו מקרוב האחד מהשני. וכן הלאה.

ואחרי השיעור, הראוני מה שאסף וסידר בזה ידידנו הרה"ג מתתיהו יהודה גוטמן – בדיחי הי"ו במשנה ברורה אוצר פסקי חכמי תימן ברכת מרדכי, כרך שני סימן קע"ג דף 650 ו-652].

העיקר כפי שאמרתי לכם, לגופו של עניין, חושבני כי חשוב מאד להחמיר שלא לאכול דגים עם חלב וגבינה. מי שיכול להחמיר אפי' לגבי חמאה, מהדטוב, למרות שזה פחות חמור. אבל עיקר הזהירות הוא, לגבי דג עם חלב או גבינה, שומר נפשו ירחק מהם.

השם ברוך הוא יזכנו, ישמור את כל עמו ישראל מכל צרה, ומכל נגע ומחלה, וימלא כל משאלות ליבנו וליבכם לטובה אכי"ר.

שמקורם בצנעא, או אנשים כאלה, הם עושים שהגדול דוקא מברך תחילה. והוא הרי מהם.

כדי להיות בטוח, שאלתי על כך את אבא מארי זצ"ל, כמובא בשו"ת הרנב"ן, אשר נדפסו בספר אור הנר [סימן כ' אות ג'], והוא כתב במפורש שאין הבדל. זהו אחד מן הדברים, ששאלתי אותו.

במועדים שמברכים איש לרעהו, וכן בראש השנה שאומרים תיכתב בספר החיים ובספר הזכרון, האם מקפידים שהגדול יפתח כגון הרב, או אין קפידא מיהו המברך לראשונה?

כיון שראיתי מעוררים על כך, תמיד אנשי צנעא מעירים שהגדול יפתח, רציתי לראות האם אולי התבלבלו פה?

ואאמו"ר זצ"ל ענה לי בזה"ל, אין קפידא ולא דין קדימה בזה. והזריו והמהיר הוא המתחיל.

ישנה לנו כאן עדות ברורה, לגבי הדורות שעברו, כי כך היה הדבר כבר בתימן גם בקהילות אחרות. וע"ע מה שהוסיף בני הרה"ג שאול בהערותיו לאור הנר שם.

לכן שוב הפעם, אדרבה, כאשר הם כותבים על 'מנהגים', בצורה כללית, 'ולא כמו בימינו', צריכים לדייק. זה לא רק 'בימינו'. הדבר לא התחיל בימינו.

שמתי לב, כי לפעמים הרבה אנשים מסתכלים, רק מה יש בארבע אמות שמסביבם. ותו לא. גם תלמידי חכמים, בדור שעבר. למשל, ישנו מישוהו שכתב לגבי צדקתך, 'בארץ ישראל נוהגים לומר הציבור ביחד', כביכול בתימן לא. ברם, הדבר אינו נכון. בארץ ישראל, נתערבבו אנשי צנעא עם אנשי המקומות האחרים. וזהו חסרון ידיעה. או שמישהו כתב, 'בתימן לא עמדו בהשכבה'. הדבר אינו נכון. בתימן, תלוי באיזה מקומות. חושבים שהמנהג נשתנה כאן בא"י, אולם הדבר לא נשתנה, כי גם בתימן היו מקומות שנהגו כך. רובם נהגו לעמוד. ואכמ"ל, בפרט שכבר הארכתני בעבר.

הערה מהקהל: לא רק העניינים דלעיל, אלא יש עניין נוסף, שהרב אורן שמעון כתב נגד המנהג, לחזור קרית שמע אחרי צאת הכוכבים.

לק"י יום ב' י"ח סיון התשפ"ד בשל"ה.

לכבוד מו"ר מרן פוסק עדת תימן שליט"א, הוא הגבר הוקם על, להקים מעפר דל, לרומם קרנה של יהדות תימן, ולהקים עולה שלתורה להעמיד הדת על תילה, ללא חת ומורא. יאריך ה' ימיו בטוב ושנותיו בנעימים.

באשר הרב שליט"א הזכיר בשיעוריו האחרונים את מסורת תימן בס"ת בפרשת האזינו, בפסוק זכור ימות עולם וגו' ובפסוק כנשר יעיר קינו וגו' ובפסוק מחוץ תשכל חרב וגו' להביאם בשלמותם בלא חילוק לכל משפט אלא לחצי פסוק, והאריך הרב להוכיח מסורת תימן כיד ה' הטובה עליו, ואמרתי אני העני ליתן טעם לזה למה בחרו בג' פסוקים אלו לכתבם ככה.

וכבר היגדתי לרב עניין זה דבא לומר דיש לקראם ג' פסוקים אלו כדבר אחד וכעניין בפני עצמו. והוא דבינו שנות דר ודר דבפסוק א' איירי על תרי הפסוקים האחרים, דאומר לן להתבונן על ההבדל בין הדור הראשון שעשו רצונו של מקום שאז 'כנשר יעיר קינו', שהיתה השגחת ואהבת ה' עליהם, לבין הדור האחרון שלא עשו רצונו של מקום, ואז 'מחוץ תשכל חרב'. וזהו 'דור ודור', הדור הראשון והאחרון. ושמח הרב שליט"א ע"ז, אך הקשה מדוע דוקא פסוקים אלו בחרו, הלא יש עוד פסוקים של אהבה, כגון 'ימצאהו בארץ מדבר'. וכן עוד פסוקים של פורענות, כגון 'מזי רעב וגו'.

והנה תשובתי אליו כבקשתו לבאר ולברר עניין זה בס"ד באריכות.

הנה זה ודאי דהפסוק שלרחמים ואהבה של הקב"ה לישראל המורה ביתר שאת חוזק השמירה וההתקשרות הוא 'כנשר יעיר קינו', כדפירש"י וז"ל ניהגם ברחמים וחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקינו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף בכנפיו בין אילן לאילן, בין שוכה לחברתה כדי שייעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו. 'על גוזליו ירחף' – אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע. 'פרוש כנפיו יקחהו' – כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות, לפיכך נושאן על כתיפיו. אומר, מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני עכ"ל.

והסכים בזה הרב עימי בטלפון, ומה דנשאר לן לבאר הוא עניין הפסוק הג' שלפורענות, מדוע בחרו דוקא בזה. וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

כתב מהר"ל מפראג זיע"א בחידושי אגדות למסכת שבת דף קי"ח ע"ב על הא דאיתא התם א"ר יוחנן משום רשב"י אלמלא משמרים ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין וז"ל, ודוקא אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות, וזה כי כאשר בין האומות הם שפלים ירודים תחתיהם, וכשנגאלו הם מתעלים עליהם. ואין ישראל כמו שאר האומות, שאינם מתאחדים ישראל עם האומות, או ישראל הם תחתיהם כאשר אינם עושים רצונו של מקום, או שהם עליהם כדכתיב ונתנך י"י עליון על כל גויי הארץ. אבל שיהיו שווים עמהם, אי אפשר. כי ישראל והאומות הם הפכים, לא יתחברו בעניין אחד. לפיכך יציאת ישראל מן האומות צריך לשתי מדרגות, כי עתה הם תחתיהם, ויתעלו ישראל עליהם. וכנגד זה צריך שישמרו שתי שבתות, שאז יתעלו ממה שישראל תחתיהם להיות עליהם עכ"ל ק.

ועומק דבריו נראה דישראל לית להם מעצמם ולא כלום, דהא אלמלא גאל הקב"ה אותם ממצרים עדיין היו משועבדים במצרים בשיא הטומאה, וכדאמרין בהגדה של פסח, וכל גדלות ישראל אינם מעצמם אלא ע"י הקב"ה שמרומם אותם, ואדרבה מחמת עצמם כשאין הקב"ה איתם הם ירודים עוד יותר משאר האומות. וזה נראה עומק דברי חז"ל, שכשישראל עולים, עולים עד למעלה. וכשירודים ירודים, יורדים עד למטה. פי' כשאין הקב"ה איתם, ממילא נופלים עד למטה, דאין להם מעצמם כלום. ונראה דזה עומק דברי בעלי הקבלה, שישראל בחינת 'מלכות', ואומות העולם בחינת 'תפארת'. ולכן הם מונים לחמה, וישראל ללבנה. דעומק הדבר, דישראל הם בבחינת מלכות, דלית לה מדילה ולא כלום, שאין הצלחתם אלא מהקב"ה. וכשעוזבים, נופלים מטה מטה ממילא, וכששומרים עולים עד למעלה.

ולוא הסבר זה קשה הדבר מאד, היאך יתכן שאומות העולם בדרגת תפארת, שהיא למעלה מ'מלכות', וישראל בדרגה הנמוכה יותר. ולפ"ד א"ש, שכשהקב"ה עוזבם אין להם מעצמם כלום, וממילא או"ה שולטים בהם. ויוצא לפי זה דאין הקב"ה עושה פעולה של פורענות בזה, רק דממילא כשמסיר השגחתו נהיה פורענות לישראל.

ונראה דיש שני סוגי פורענות, אחד של הסתר פנים כדביארנו שממילא מגיע פורענות, כדכתיב בפרשת וילך 'וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרת פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות וגו', ששמע ממילא כדפי' שם הכלי יקר. והשני הוא פורענות ע"י הקב"ה, הנה אמרין בירושלמי סנהדרין פ"י הל"ב 'אין לך שעה קשה בעולם מאותה שעה שא"ל הקב"ה למשה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא, ע"כ. ופי' שם הקרבן העדה וז"ל, כי בסור ההשגחה מעותדים לכל רעה, וכל החפץ שולט בהם. אבל הם נענשים בהשגחה, העונש מעורב ברחמים, כדכתיב מחצתי ואני ארפא, מכה בידא חדא, ומרפא באחרינא עכ"ל. יוצא לפי דבריו שיותר קשה עונש של הסתרה, מעונש שבא ע"י פעולה של הקב"ה.

והנה בג' פעמים הוזכרו פורעניות בתורה. בפרשת בחוקותי, ובפרשת כי תבוא, ובפרשת וילך והאזינו. והנה בבחוקותי ובכי תבוא לא מוזכר עניין ההסתרת פנים, רק עונשים שבאים ע"י הקב"ה. רק בסוף פרשת וילך לפני האזינו ובפרשת האזינו, מוזכר הסתרת פנים. והכי כתיב, וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרת פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות וגו'. פסוק הבא, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים. פסוק הבא, ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וגו', ופי' רש"י שירה הזאת, האזינו ע"כ. משמע שעניין הסתרת הפנים, איירי על פרשת האזינו. וכן בפרשת האזינו כתוב להדיא, 'ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם', אע"פ דזה ודאי שגם בהאזינו מוזכר עונשים שבאים ע"י הקב"ה כגון 'חיצו אכלה במ', 'ושן בהמות אשלח במ', 'ואני אקניאם בלא עם'. אבל מ"מ עיקר הפורענות היא בדרך של הסתרת פנים כמו שהוכחנו.

וידועה הקושיא מדוע פרשת האזינו שהיא פורענות נקראת שירה, ולפי דרכנו י"ל הפלא ופלא, דביארנו דישראל לית להם מעצמם כלום, ואלולא הקב"ה עוזרם ומרומם אותם ממילא נופלים לפורענות בידי אומות העולם, והרי ידוע שאין הטוב ניכר אלא בהיעדרו. ופרשת האזינו דיסודה הסתר פנים מורה כמה ישראל בידין של הקב"ה וכל הצלחתם אינה אלא מהקב"ה. דהנה להדיא דכשעוזבים ממילא אומות העולם שולטים בהם כי ישראל מצד עצמם אין להם כלום וכעניים ודלים יחשבו. וזה הוכחה עצומה, על טובת ה'. וא"ש למה נקראת 'שירה'.

ואחרי הקדמות אלו ימצא לנו תירוץ נפלא מדוע בחרו דוקא בפסוק 'מחוץ תשכל חרב', דהנה לפי דברי הקרבן העדה, הסתרה קשה מכולם, ובכל פרשת האזינו לא מוזכר עונש ממילא, חוץ מפסוק זה. דבשאר הפסוקים מוזכר פעולה שלפורענות ע"י הקב"ה. וא"כ יוצא שזה הפסוק שלפורענות הכי גדול. והרי יוצא שזוהי עיקר שירת האזינו, דעיקר האזינו יסודה הסתר פנים, כמו שביארנו, ורק פסוק זה מורה על כך, ואזיל על לפני זה דכתיב 'אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם'.

וביתר דיוק והסבר נאמר דבפסוק זה מוזכר 'אימה', משא"כ בכל פרשת האזינו. משל למה הדבר דומה, לאדם שיש לו שומרים המשמרים אותו, דברגע דעוזבים אותו נופל הוא באימה. וכן הוא פה, דנשמות ישראל כשהקב"ה עוזבם מיד מתפחדים באימה גדולה, עד כדי כך שמתים באימה זו, כדכתיב 'ומחדרים אימה', וברש"י וספורנו ביארו דמתים ע"ז. ועוד הוכחה לזה, דהנה בפסוק זה מוזכר 'גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה', ולא מוזכר כן בשאר הפרשה, משום דיש הבדל בין פורענות שע"י הקב"ה לבין הסתרת פנים, דאם נעשה ע"י הקב"ה נעשה מדוייק דוקא למי שמגיע לו עונשו לפי עבירתו, ולמי שזכאי לא מגיע. דזכי חשוד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא. משא"כ בהסתרת פנים, כשהקב"ה עוזב את ישראל, מיד כולם נופלים בידי אומות העולם. כמו שאמרו חז"ל, כיון שניתנה רשות למשחית, אינו מבחין בין צדיק לרשע. ודייקו בלשונם, 'ניתנה רשות', ולא כתבו 'ציווי'. דאם היה ע"י ציווי, היה מדוייק, רק פה איירי בהסתר פנים שממילא ניתנה רשות, כי אין מי שמשמרם.

עוד אפשר לתרץ ג"כ דהכא כתיב אימה, שהוא צרת הנפש, וגדולה צרת הנפש מצרת הגוף כידוע. נמצא דזו הפורענות היותר גדולה.

אסיים בברכה נאמנה לכ"ק מרן שליט"א, כן ירבה וכן יפרוץ וירחיב הקב"ה גבולו בתלמידים וימליך השם ברוך הוא את מלכותו על כל גולת תימנה, ולא יעדי מיניה ומינן זיויה ויקריה, ויקויים בו מקרא שכתוב 'הן עבדי אתמך בו, בחירי רצתה נפשי' אכ"ר.

החותם בברכת תלמידים הקרויים בנים,

יהודה בכמהר"ר נחמיה קדיס הלוי,

הגר"א 8 פ"ת,

יושב בשבת תחמוני ישיבת בית מאיר בני ברק תכב"ץ.

*

וברוך יהיה, גם הוא כן ירבה וכן יפרוץ להגדיל תורה ולהאדירה, וחפץ י"י בידו יצלה. יב"ן.